

IZVJEŠTAJ O NALAZIMA PRI OBNOVI KNEŽEVA DVORA U DUBROVNIKU

Edda Portolan

Potres koji je 15. travnja 1979. godine pogodio Dubrovnik oštetio je mnoge privatne i javne građevine spomeničke vrijednosti. Tom je prilikom zgrada Kneževa dvora doživjela teška oštećenja koja su pogoršala stanje njegove stabilnosti. Stoga je postojala opasnost da novim potresima dođe i do rušenja zgrade pa je odlučeno da se čim prije započne s popravcima. Takve okolnosti za što bržim popravkom nisu dopuštali sustavna istraživanja kojima bi se utvrdile sve pojedinosti razvoja gradnje te izuzetno značajne građevine u Dubrovniku. Stoga su istraživanja provedena u toku samih radova, a nadzor nad tim sam obavljala u dogovoru sa Zavodom za zaštitu spomenika kulture i Zavodom za obnovu Dubrovnika u Dubrovniku, a na mjestu kustosa Dubrovačkog muzeja i moje ranije obrade izgradnje Dvora. To je trajalo od veljače 1982. do ljeta 1984. godine. Stoga ovdje nisu obuhvaćeni nalazi istraživanja oslikavanja zidova Dvora što je prethodilo ovome, a što je proveo Restauratorski zavod Hrvatske tijekom 1981. godine.

U prvom dijelu ovog izvještaja obuhvaćeni su nalazi od prizemlja do potkrovlja, što obuhvaća razdoblje izgradnje Dvora od 1435. godine, a u drugom su dijelu obuhvaćeni nalazi u njegovim temeljima, što obuhvaća razdoblje prije izgradnje Onofrijeva Dvora i dublje u prošlost, što će biti izneseno drugom prilikom.

Za ovaj rad zahvaljujem Zavodu za obnovu Dubrovnika, koji mi je omogućio ovo istraživanje, kao i svesrdnoj pomoći Pera Kušana, dipl. ing. arhitekture koji mi je u toku radova pružio izuzetan način suradnje.

PRIZEMLJE

Prizemlje Kneževa dvora spada u one njegove dijelove koji su do danas sačuvali najviše izvornog gotičko-renesansnog zdanja nastalog kroz 15. stoljeće, bilo da se radi o ostacima Onofrijeva¹ dvora ili o onim

¹ Onofrio di Giordano de la Cava, talijanski hidrotehničar i graditelj, porijeklom iz okolice Napulja. Došao u Dubrovnik 1436. g. Uz izgradnju vodovoda, česama i utvrda dubrovačka mu Vlada povjerava izgradnju novog Kneževog dvora koji on podiže u stilu cvjetne gotike na temeljima starog, djelomično srušenog eksplozijom baruta 1435. g. Na tom poslu angažiran je od 1438. do 1442. godine. Iako nema dokaza da je Onofrio izveo nešto na Dvoru svojom rukom, znamo da je rukovodio radovima, pa se je uvriježio pojam Onofrijeva Dvor ili Onofrijevo vrijeme kad se govori o Dvoru podignutom od 1436. do 1442. godine.

dijelovima izvedenim samo dvadesetak godina kasnije. Tom su se prilikom, uz izgradnju novih renesansnih dijelova, obnavljali uglavnom oštećeni ili uništeni gotički arhitektonski i skulpturalni detalji Onofrijeva vremena. Osim toga prizemlje skriva u svojim najispruženijim dijelovima istočnog krila i dijelove starog Dvora uništenog u eksploziji 1435. g. kao i tragove utvrda nastalih ranije. Sve te spoznaje upućivale su na vjerojatnost da bi se u prizemlju, otvaranjem podova i otucanjem žbuke sa stropova i zidnih površina, moglo naići na tragove ranijeg razdoblja. Činjenica da su prizemni zatvoreni prostori poslije eksplozije baruta 1463. g. bili uglavnom pošteđeni od većih oštećenja tijekom stoljeća, pružala je puno optimizma u našim iščekivanjima, pa smo s posebnim zanimanjem pratili skidanje novijih slojeva na zidovima i podovima. Naša zapažanja i analize iznijet ćemo slijedom rasporeda prostora u Dvoru.

Desno od glavnih ulaznih vrata nalaze se prostorije označene u tlocrtu brojevima 2 i 3, odvojene pregradom od fino obradenog kovanog željeza s bogato profiliranim kamenim okvirom ukrašen na unutrašnjem rubu tordiranim užetom. Istočni zid oba ova prostora pokrivali su uzidani drveni ormari koji su sezali sve do ravno ožbukane tavanice. Skidanjem uzidanih ormara i otucanjem žbuke otkrili smo najprije drvenu kasetiranu tavanicu koja je pokrivala oba prostora. Grede i središnja polja kasete obojena su smeđom bojom, dok su obrubne letvice ukrašene stiliziranom cvjetnom dekoracijom u boji potamnijeloj od vremena. Gređa ukrašena tordiranim užetom pridržava tavanicu i leži na šest kamenih konzola sjevernog zida prve prostorije i šest južnog zida druge prostorije, dok se u sredini grede prislanjaju na kameni okvir pregradne ograde s jedne i druge strane. Kamene konzole su masivne i lice im je ukrašeno jednostavnom stiliziranom dekoracijom cvijeta izvedenog unutar trokuta istaknute rubne profilacije. Samo dvije konzole sjevernog zida imaju nešto drugačije ukrase: u njihovim trokutima izveden je na različiti način ukras akantova lista. Na južnoj strani, šestu konzolu zapadni zid siječe na pola.

Analizirajući cvjetnu dekoraciju na obrubnim letvicama zaključili smo da bi ona mogla biti s kraja 15. stoljeća, što bi značilo da nije pripadala Onofrijevu dvoru nego da je mogla biti izvedena nakon eksplozije baruta 1463. g. U prilog takvoj pretpostavci govori više činjenica. Eksplozija baruta uništila je oružanu koja se nalazila u današnjem južnom krilu Dvora. Tom prilikom je južni dio zapadne fasade sve do glavnih ulaznih vrata bio srušen. Po svoj prilici je i južni dio fasade trijema (iza kojega se nalaze prostorije br. 2 i 3) bio oštećen jer 26. 11. 1463. g. Vijeće Umoljenih usvaja odluku da se skinu vrata Dvora jer prijeto opasnost da padnu.²

Zna se da štete nanesene južnom i zapadnom krilu Dvora nisu bile izazvane samo eksplozijom baruta već i požarom koji je eksplozija proizvela, pa se lako može pretpostaviti da je konstrukciju od drva,

² B. Glavić, Knežev dvor u Dubrovniku, diplomatska radnja, Rim 1936. Original u rukopisu pohranjen u kulturno-historijskom odjelu Dubrovačkog muzeja, neobjavljeno.

Dubrovnik, Knežev dvor na dan otvaranja radova obnove 1982. g.

posebno onu u neposrednoj blizini eksplozije (u ovom slučaju tavanicu Onofrijeva dvora) požar mogao potpuno uništiti. To ne znači da su i kamene konzole koje su pridržavale drvenu tavanicu morale stradati. Ako se uzme u obzir da je od izgradnje Onofrijeva dvora pa do eksplozije 1463. g. prošla samo dvadeset i jedna godina, onda je prisustvo gotike i nakon eksplozije potpuno razumljivo. Doda li se tome i poznata sklonost Dubrovčana za obnavljanjem starog, koja je u prvom redu bila uvjetovana štednjom, jasna je potreba za takvim postupkom. U svakom slučaju otkrivena kasetirana tavanica, što leži na kamenim konzolama, po svojoj prilici potječe s kraja 15. stoljeća s ukrasnim elementima gotike kao što je tordirano uže na gredi koja pridržava tavanicu.

Na istočnom zidu prostorije br. 2 ispod same tavanice otkriven je ciglom zazidani mali otvor (80 × 50 cm). Na istom zidu prostorije br. 3, na istom položaju ispod tavanice otkrivena su dva takva otvora ispunjena ciglom. Prvi seže do sredine zida, drugi je na samom uglu njegovog južnog dijela i nešto je manji od ostala dva. Ispod tog manjeg otvora pokazali su se na zidu ostaci polukružnog nadvratnika blagog nagiba izvedenog u opeki, koji svojim oblikom upućuje na pomisao da su se tu nekada nalazila vrata. Ta su vrata morala potjecati iz vremena kad s druge strane zida nije bilo današnjeg malog stubišta koje vodi na malu galeriju međukata južnog krila.

Današnje stubište građeno je poslije potresa 1667. g., vjerojatno na istom mjestu gdje se prije toga nalazilo stubište Onofrijevog dvora, što bi značilo da tragovi vrata o kojima je riječ pripadaju građevini koja je nastala prije one Onofrijeve. U produžetku tih prostora nalazi se prostorija južnog krila, u tlocrtu označena br. 6, koja ima rezbarenu, oslikanu i pozlaćenu tavanicu. Ta je prostorija u svom sjevernom dijelu bila presječena zidnom pregradom koja je s obje strane ulaznih vrata formirala dva mala spremišna prostora. Otucanjem žbuke na ravnoj tavanici spremišnih prostora, uklanjanjem pregradnih zidova koji su prostore formirali te skidanjem oslikane tavanice otkrila se na čitavom stropu tih prostora drvena tavanica identična onoj otkrivenoj u prostorijama br. 2 i 3, s istom gredom ukrašenom tordiranim užetom koja je pridržava, što očito govori da je to izvorno bio jedan jedinstven prostor. Grede tavanice u ovoj prostoriji idu u smjeru istok-zapad i leže na običnim kamenim konzolama kojih je na zapadnom zidu dvanaest, a na istočnom jedanaest. Ono što je odmah upalo u oči čim je skinuta oslikana tavanica jest očuvanost kasetirane površine otkrivene ispod nje i svježina boje cvjetne dekoracije njezinih obrubnih letvica. Prvo što to otkriće nameće, jest pitanje nije li drvena tavanica, koju je po mišljenju Vojislava Đurića oslikao venecijanski slikar Pietro di Giovanni, u taj prostor dospjela od nekud drugdje.³

Kako smo već rekli, otkrivena kasetirana tavanica ispod ove oslikane jasno pokazuje da se radilo o jedinstvenom prostoru. Istovjetnost oblika i ukrasa s tavanicom u prostorijama 2 i 3 nedvojbeno govori da su nastale istodobno i da je ista ruka ukrasila obrubne letvice oslikanom dekoracijom. Rekli smo da je to moglo biti koncem 15. stoljeća. Pietro di Giovanni mogao je tavanicu oslikati u 16. stoljeću, odnosno do 1555. g. do kada je u Dubrovniku djelovao. Teško je vjerovati da bi dubrovačka Vlada odobrila izradu tavanice za prostor u kojemu je ranije izvedena tavanica još u izvrsnom stanju, pa bi se moglo pomisliti da je ona ovdje naknadno prenesena iz prostora za koji je prvobitno bila izrađena. Ovoj bi pretpostavci mogla ići u prilog činjenica što se Pietрова tavanica po mjerama ne uklapa u kasetiranu koja joj je prethodila jer je otprilike jedan metar kraća, a sezala je točno do pregradnih zidica koji su sjekli raniju.

Na zapadnom zidu te prostorije, i to na njegovom sjevernom dijelu — tamo gdje se nalazio lijevi spremišni prostor — otkriveni su tragovi stepenasto postavljenih kamenih kvadrata za koje bi se moglo reći da su ostaci malog stubišta što je iz prizemlja vodilo u međukat (kulu). Stubište bi završavalo ispred malih vratašaca koja iz prostorije br. 4 izlaze s južne strane u trijem. Božo Glavić mi je za života govorio kako bi se — po njegovom mišljenju — na tom dijelu Dvora morala nalaziti »scala secreta« kroz koju je knez sa svojim Malim vijećem izlazio iz Dvora u izuzetnim prilikama.⁴ Nije isključeno da su citirani tragovi ostaci upravo te »scale«. Točnim lociranjem »scale secreta« na osnovi navedenih tragova uočilo se da se njena širina podudara sa širinom

³ V. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, Beograd 1963, str. 193.

⁴ B. Glavić, o. c.

prostora što su ga formirala dva pregradna zidića; zatim da se drvena tavanica u prostoru »scale« razlikuje konstrukcijom od kasetirane koja pokriva sav ostali strop, da je novija, jednostavnija i da nije ukrašena oslikanim letvicama.

Takva situacija govori u prilog pretpostavci da se oslikana Pietrova tavanica nalazi na svom izvornom mjestu.

Drugi podatak, koji bi išao u prilog ovome, su rupe od čavala kojima je Pietrova tavanica bila pričvršćena. Naime, stručnjaci Restauratorskog zavoda Hrvatske pri njenoj restauraciji nisu na njoj pronašli ni jedne suvišne ni nekorištene rupe, što se ne bi dogodilo da se tavanica premiještala s jednog na drugo mjesto.

Na istom zidu, lijevo od scale, otkriven je trag nekadašnjih vrata, i to ostaci dovratnika i dijela nadvratnika. Ostali dio uništen je sadašnjim vratima koja su nešto uža pa se uklapaju u preostali dio starih.

U prostoriji br. 4, na kasetiranoj tavanici, ispod sadašnjeg namaza smeđe boje pronađeni su na obrubnim letvicama tragovi iste oslikane dekoracije kao u prostorijama br. 2, 3 i 6. Na sjevernom dijelu istočnog zida, gdje su se na suprotnoj strani otkrili tragovi stubišta, naziru se isti tragovi, što još više učvršćuje pretpostavku o postojanju nekadašnje »scale secrete«. Ako pogledamo tavanicu vidjet ćemo da su na tom dijelu samo dvije grede koje idu u smjeru istok-zapad, suprotno od greda ostalog dijela stropa, te da leže na gredi koju pridržavaju po dvije konzole sa svake strane. Konzole na istočnom zidu imaju oblik lavljih glava, dok su na zapadnom obične, glatke bez dekoracije.

Prostorija br. 7 svojim izgledom jako odudara od ostalih prostora u prizemlju zapadnog i južnog krila. Oblikom i stilskom dekoracijom pripada epohi koja je jako udaljena od Onofrijeva vremena, iako je ta prostorija bila u sklopu Onofrijeve oružane i njezin prvotni izgled sigurno je nosio sva obilježja 15. stoljeća kao i ostali prostori oko nje.

Prilikom istražnih radova koje je vršio Institut građevinarstva Hrvatske iz Zagreba još prije potresa 1979. godine izvedena je sonda na dijelu sjevernog zida nasuprot kojeg se nalazi takozvana Gelčičeva tamnica⁵ (br. 11). Otkrilo se tada da je na tom mjestu zid dvostruk te da se sjeverni zid prostorije br. 7 priklanja na južni Gelčičeve tamnice. Vrsta i obrada kamenih blokova južnog zida Gelčičeve tamnice navodi na pomisao da se radi o vanjskom zidu, u kojem slučaju je mogao pripadati građevini izgrađenoj prije Onofrijeva dvora.

Međutim, kako to nije jedini slučaj da u unutrašnjim prostorima prizemlja koji datiraju iz 15. stoljeća nađemo na sličnu vrstu i obradu pregradnog zida, to bi se ovdje moglo raditi i o naknadnoj izgradnji sjevernog zida prostorije br. 7 uvjetovanoj obnovom nakon eksplozije baruta (1463. g.), udara groma (1610. g.) ili potresa (1520. g. i 1667. g.). Na istočnom dijelu istog zida te prostorije otkrivena su vrata koja su nekad vodila u prostoriju br. 13 u koju se danas ulazi samo iz atrija.

⁵ J. Gelcich (1849—1925), historik. U Dubrovniku vršio dužnost konzervatora spomenika i upravitelja Dubrovačkog arhiva. Za to je vrijeme otkrio zazidanu malu zatvorsku ćeliju u prizemlju južnog krila Kneževa dvora kojoj je ulaz iz atrija do tog vremena vodio samo u prostor ispred otkrivene ćelije.

Na istočnom zidu iste prostorije otucanjem zidne žbuke otkriven je zazidani otvor na mjestu gdje se sa suprotne strane nalazila niša koja svojim oblikom i dimenzijama navodi na pomisao da su to nekada bila vrata koja su spajala ta dva prostora. Pojava tog zazidanog otvora na istočnom zidu te prostorije svakako bi išla u prilog pretpostavci da se do vremena, kad je zazidani otvor bio u funkciji prozora, s druge strane zida nalazio otvoreni prostor — trg ili trijem. Taj je prostor pripojen Dvoru i zazidan nakon eksplozije 1463. g. Međutim, u odluci Malog vijeća od 8. travnja 1604. godine, naređuje se preinačiti tri prozora »u konzulatu (sud za civilne parnice) Dvora koji gleda prema Pustierni« i da budu kao »prozor novo sagrađen u rečenom konzulatu koji gleda prema istoku«. ⁶ Iz odluke Malog vijeća jasno proizlazi da je prozor *novo* sagrađen, pa bi se moglo pomisliti da se prozor koji se navodi u odluci Malog vijeća odnosi na otkriveni zazidani otvor na istočnom zidu prostorije br. 7. Međutim, takvu pretpostavku bilo bi vrlo teško prihvatiti. Kako, naime, objasniti prisustvo prozora izvedenog u vremenu (oko 1604. g.) kada je zid na kojem se otvor nalazi služio kao pregradni zid koji je dijelio dva zatvorena prostora. U svakom slučaju, naredba Malog vijeća pomogla nam je utvrditi da se sudnica početkom 17. stoljeća nalazila u prizemlju južnog krila. Upravo tri prozora prizemlja južnog krila, koji gledaju na Pustiernu, razlikuju se od ostalih svojim mjerama (157×143 cm), pa se navodi u odluci Malog vijeća jedino na njih mogu odnositi. Otkriveni otvor na istočnom zidu prostorije br. 7 ima nešto drugačije mjere (165×135 cm).

Međutim, prihvatimo li takvo objašnjenje o trima prozorima prizemlja što gledaju na Pustiernu, onda moramo prihvatiti i to da je u 17. stoljeću prostor označen br. 9 bio u sastavu sudnice jer se jedan od tri navedena prozora nalazi u njemu. U tom slučaju trebalo bi očekivati da se na istočnom zidu prostorije 9 ili 8, pojave tragovi prozora istih mjera. Iz navedenih podataka mogli bismo zaključiti da je otkriveni otvor — ako je imao ulogu prozora — mogao nastati za vrijeme izgradnje Onofrijeva dvora i biti u toj funkciji samo do 1463. g.

U jugoistočnom uglu prizemlja, u prostorijama označenim br. 8 i 9 za koje se zna da su do eksplozije baruta 1463. g. bili otvoreni vanjski prostor — trg ili trijem — otucanjem žbuke naišlo se na tragove arhitektonskih detalja iz raznih epoha. Na uglu kod spoja istočnog i južnog zida, ukazao se masivni pilon koji završava u međukatu iznad križnog svoda velikim gotičkim kapitelom, ukrašenim fino modeliranim povijesnim akantusovim lišćem, veličinom i oblikom sličan kapitelu s istim dekorativnim motivom u trijemu zapadne fasade. Kapitel i luk što ga ovaj pridržava visinom dostiže međukat, što otprilike odgovara visini lukova trijema glavne fasade.

Na istočnom zidu prostorije br. 9 otkriven je zazidani otvor velikih vrata koja završavaju polukružnim romaničkim lukom u međukatu iznad sadašnjeg svoda.

Na ostacima sjevernog zida iste prostorije br. 9, na kojemu su u prošlom stoljeću probijena dva velika otvora, otkriveni su ostaci malih

⁶ B. Glavić, o. c.

gotičkih vrata i dijelovi dvaju prozora iz istog vremena. Vrata su se nalazila na krajnjem istočnom dijelu zida i od njih je ostao samo desni kameni dovratnik s početkom konzolnog nadvratnika. On je oblikom i visinom sličan onom na malim gotičkim vratima kroz koja se iz atrija ulazi u tamnice smještene ispred kule od tamnica. Ostaci prozora, na kojim se naziru rupe za željezne rešetke, također podsjećaju na male četverokutne prozore opskrbljene rešetkama koje danas vidimo u prizemlju atrija istog južnog krila.

Na srednjem dijelu istog zida otkriveni su ostaci zidnih slika s različitim prikazima (kuće, sunce, karaka, svjetionik, busola i sl.). Na zapadnom zidu, desno od današnjih vrata, otkrivena su velika zazidana vrata s polukružnim nadvratnikom blagog nagiba izvedenog u opeki.

U prostoriji br. 8, još prije potresa 1979. g., izvodili su se radovi na postavljanju novih električnih instalacija i pripremni radovi za protupožarnu i protuprovalnu zaštitu. Tom prilikom skinut je sa sjevernog zida te prostorije prizid izveden u opeki radi zaštite od vlage dijela fundusa knjiga Naučne biblioteke ovdje pohranjenog. Iza prizida ukazao se otvor vrata u glatkim kamenim okvirima iznad kojih je stajao natpis »Depositio degli Scrigni«, jasno govoreći za koju je svrhu služila prostorija u koju se ulazilo kroz navedena vrata, sada opekom zazidana. (Kasnije, tijekom građevinskih radova u svibnju 1982. g. otklonjena je ispunjena od opeka, čime je uspostavljena ranija komunikacija između prostorija 8 i 15). Na istočnom zidu prostorije br. 8, lijevo od velikih zazidanih vrata otkrivenih na istom zidu prostorije br. 9, pokazao se otvor nekadašnje puškarnice.

Taj se zid prislanja na sjeverni čija obrada, vrsta kamena i debljina (1,40 m.) ostavlja dojam da se radi o vanjskom fasadnom zidu. Svod u prostoriji br. 8 je od opeke. Njegove pete leže na tri konzolice sjevernog zida. Srednja je zakrpljena ubacivanjem kamenih ploča u zidnu masu.

Svi ti tragovi očito potječu iz različitih epoha unutar jednog dugog vremenskog raspona koji ide od 13. stoljeća, čak i od ranije, pa do konca 19. stoljeća.

Pokušat ćemo rekonstruirati — na osnovi poznatih nam i do danas objavljenih podataka — najstarije dijelove arhitekture koji su u vezi s otkrivenim detaljima u tom malom jugoistočnom uglu zgrade. U 13. stoljeću već je izgrađena Kula od zvona (ili Kneževa kula) i zidine koje od nje idu do kule vrata Močvare (Turri portae Paludi) s vratima koja su vodila u luku.⁷ Sjeverni dio tih zidina je, nema sumnje, istočni zid te prostorije (br. 8 i 9) na kojemu su otkrivena velika vrata i puškarnica. Otkrivena vrata su stara vrata od Ponte, koja se u dokumentima još nazivlju »porta maris interioris«, »porta lignaminis« ili »lignis«, te vrata luke, a nalazila su se u neposrednoj blizini Kneževe kule (Kule od zvona).

Medini u svojoj knjizi »Starine dubrovačke« piše: »Uz kneževu kulu vrata nutarnjeg mora (maris interioris), koja se u spisima obično

⁷ L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb 1955. Plan III opseg zidina nakon proširenja u XII/XIII stoljeću. Prikazuje kulu vrata Močvare s vratima koja vode u Civitas Antiqua, zidine koje spajaju kulu vrata Močvare i Kneževu kulu s vratima koje vode u luku.

zovu »porta lignaminis ili a lignis«, vodila su u trgovački dio. Ta vrata godine 1350. još nijesu bila dobro utvrđena, jer se zaključilo da se moraju »aptari et imbordescari per meliorem modum«. ⁸

Veliko vijeće 28. 5. 1360. između ostalog spominje vrata pod Kaštelom — sub Castelo — koja će vrata zatvarati straža od Kaštela. ⁹ Malo vijeće 16. 6. 1441. određuje popravak gradskih vrata prema luci. ¹⁰

Malo vijeće 10. 1. 1462. naređuje nadstojniku općinskih radova da prolaz na gradskom zidu nad lučkim vratima zazidaju ciglom i krečom tako da se tim putem ne može doći na terasu oružane. ¹¹ »Pod terasom oružane« — kaže Lukša Beritić — »misli se jedan dio današnje terase i vrta na bastionu iza Dvora. Jedan dio Dvora služio je u to vrijeme kao oružana«.

Ovako objašnjenje teško je prihvatiti jer se vrt i terasa na bastionu nalaze ispred istočnog krila. Oružana se nalazila u jednom dijelu današnjeg južnog krila i to 1442. g. kao zasebna zgrada Onofrijeva dvora i da se istočnom stranom prislanjala na Kulu od zvona, što proizlazi iz ugovora sklopljenog 18. 4. 1442. g. ¹²

Treba imati na umu da je Dvor do 1463. g. imao dva kata te da je drugi kat bio malo uvučen, formirajući tako jednu vrstu uske terase koja se može vidjeti na graviri iz 15. stoljeća. Budući da su u eksploziji 1463. g. bili uništeni gornji katovi, nije teško pretpostaviti da je oružana bila upravo tu smještena. Jedan od dokaza koji govori u prilog tome su mjere krova Onofrijeve oružane koje iznose 28×24 lakta, a navode se u ugovoru sklopljenom 3. 8. 1441. g. s Matom Gojakovićem, Mihom Zaulovićem i Ivanom Bocinovićem, drvodjelicima, zaduženim za izradu krova Dvora i oružane. ¹³ Te mjere (14,58×12,50 m) odgovaraju otprilike krovu današnjeg južnog krila Dvora ako mu se oduzme jugozapadna ugaona kula koja je flankirala trijem glavne fasade i stršila iznad nje pa je prema tome imala odvojeni krov.

Upravo citirane mjere Onofrijeve oružane dokazuju još nešto mnogo značajnije. Proizlazi, naime, da je Onofrijev dvor, koji je išao do lezane na istočnoj strani južnog krila iza koje je do gradskog zida bio zasvođen trg s vratima od Ponte, kako smo već ranije iznijeli, imao prostorije iznad svodova trga na prvom i drugom katu.

Nedvojbeno je, dakle, da su se vrata od Ponte nalazila u neposrednoj blizini Kneževe kule.

Odluka Vijeća Umoljenih od 5. 11. 1464. g. siguran je dokaz da su otkrivena vrata nekadašnja vrata od Ponte koja su bila u funkciji sve do druge polovine 15. stoljeća, tj. do citirane odluke Vijeća Umoljenih. Tom se odlukom naređuje nadstojnicima izgradnje Dvora da premjeste prema moru vrata od Ponte. Nova će vrata biti široka 4 lakta (2,04 m), a visoka 6 lakata (3,07 m) i da se naprave uz savjetovanje s protomaj-

⁸ M. Medini, *Starine Dubrovačke*, Dubrovnik 1935, str. 293 (Ref. II 112).

⁹ L. Beritić, o. c., str. 27.

¹⁰ Ibid., str. 63.

¹¹ Ibid., str. 86.

¹² B. Glavić, o. c.

¹³ Ibid.

storom.¹⁴ Današnja unutrašnja vrata od Ponte nalaze se malo južnije od starih i njihova širina ima navedene mjere.

Koji su razlozi prevladali da Senat usvoji odluku o pomicanju starih vrata i da time zaduži nadstojnike izgradnje Dvora, nije teško utvrditi. Znamo, naime, da je nakon eksplozije baruta u oružani Dvora 1463. g. prostor pod br. 8 i 9, koji je do tog vremena bio trg ili trijem, bio zazidan i priključen Dvoru, pa je sasvim jasna odluka Senata da se otvore nova vrata malo južnije od dotadašnjih i da se to vrši pod nadzorom nadstojnika izgradnje Dvora. Pojava puškarnice uz stara vrata nije potrebno objašnjavati; ono ne samo da je jasno nego još više učvršćuje našu pretpostavku.

Ostaje nam još da u ovim prostorima objasnimo pojavu dijela do-vratnika malih gotičkih vrata i dijelove prozorskih okvira otkrivenih na pregradnom zidu koji tu prostoriju dijeli u dva dijela kao i zidne slikarije na njemu, zatim prisustvo velikog luka s gotičkim kapitelom i pilonom u južnom zidu prostorije br. 9.

Promatrajući te fragmente moglo bi se na prvi pogled pomisliti da većina otkrivenih detalja ne pripada ovom prostoru već da su kao spolije ubačeni u jednoj od obnova zgrade oštećene više puta tijekom proteklih stoljeća. Međutim, analizirajući pažljivo svaki taj detalj doći ćemo do suprotnog zaključka. Otkriveni fragmenti, naime, nalaze se na mjestu koje im po funkciji i rasporedu točno odgovara.

Položaj velikog zazidanog luka na južnom zidu prostorije br. 9 može se objasniti ako pokušamo — na osnovi dosadašnjih spoznaja — južno krilo današnjeg Dvora zamisliti u Onofrijevo doba; njegovu oružanu na dva kata koja se od jugozapadne kule protezala do lezene (i danas vidljive na istočnom dijelu južnog zida), zatim otvoreni prostor koji se od navedene lezene nastavlja do istočnog zida današnjih prostorija 8 i 9. Da je taj prostor do 1464. g. bio trg i za koje je potrebe služio, naći ćemo u odluci Vijeća Umoljenih od 9. 7. 1464. g., po kojoj je odluci potrebno produžiti zid Dvora prema moru »od zapada k istoku prema vratima od Ponte toliko koliko ostane poljane za potrebe mornarima, širine 10 lakata, a dužine 15 lakata između vrata i spomenutog zida Dvora«. ¹⁵ Mjere naših prostora 8 i 9 odgovaraju navedenim u citiranoj odluci Senata (10×15 lakata odnosno 5,21×7,81 m) pa nema sumnje da se radi upravo o tom prostoru. Isto tako, odluka Senata jasno govori da je trg služio »pro cominoditate marinaricie«.

Riječ *campus* ne smije dovesti u sumnju da se radi o zasvođenom trgu. O tome imamo više dokaza: 19. 1. 1445. g. ruši se baraka koja je bila podignuta pokraj katedrale, a služila je za potrebe izgradnje, gradi se nova »subtus voltam que est prope portam portus«. ¹⁶

Kada je nakon eksplozije baruta 1463. g. obnovljeno južno krilo Dvora i u njega uklopljen ovaj prostor, najvjerojatnije je kod zazidanja trijema oštećen kapitel. Ako podemo s pretpostavkom da je otkriveni kapitel bio dio arhitekture trijema te je kao takav bio u funkciji

¹⁴ L. Beritić, o. c., str. 95.

¹⁵ B. Glavić, o. c.

¹⁶ Ibid.

do druge polovice 15. stoljeća, ostaje otvoreno pitanje vremena njegova nastanka. Već smo ranije rekli kako je veličinom i motivom sličan petom kapitelu trijema glavne fasade od kojeg se, međutim, razlikuje u načinu obrade. Umjesto razigranosti i nemira povijenog akantusova lišća, izvedenog s puno realizma na kapitelu trijema glavne fasade, ovdje susrećemo sklop stiliziranog akantusova lišća koje se na krajevima blago povija. Sudeći po svemu izgleda, da je ovaj kapitel izveden prije onog s glavne fasade, što bi značilo da je taj mali trijem izgrađen prije Onofrijeva dvora.

Mnogo je teže objasniti porijeklo i ulogu dovratnika i dijelova okvira prozora na zidu koji ove prostorije dijeli na dva dijela. Već smo napomenuli kako je kameni dovratnik s početkom konzolnog nadvratnika isti kao onaj na malim vratima koja iz atrija vode u tamnicu, odnosno u kulu od tamnica, pa mislim da su i nastali u isto vrijeme, i to tijekom 14. stoljeća, ako ne i ranije, točnije, istodobno kad i prizemni istočni dio građevine uništene eksplozijom i požarom 1435. g.

Bilo bi pogrešno misliti kako je ta eksplozija srušila do temelja stari Dvor. Navest ću samo jednu odluku Senata koja bi mogla biti značajna za utvrđivanje iznesene pretpostavke. Dana 24. 4. 1436. g. usvojena je odluka da knez napusti Dvor dok budu trajali radovi izgradnje: »U Dvoru će ostati. . . čuvar tamnica jer će se tamnice i dalje koristiti«. ¹⁷ Dovoljan dokaz da nisu bile porušene i da ih nije trebalo popravljati. Drugi jedan spis odnosi se na odluku Vijeća Umoljenih od 8. 5. 1438. g. po kojoj se Kula od zvona neće rušiti nego samo popraviti »gdje je to nužno«. ¹⁸

Nema, dakle, sumnje da su prizemne prostorije istočnog krila kao i one u Kuli od zvona pripadale još Castellumu, te da je ograđeni prostor s malim gotičkim vratima i prozorima izgrađen prije Onofrijeva dvora. Njegova nam prvotna funkcija, t.j. od izgradnje do 1464. g., nije poznata; najvjerojatnije je služio kao stražarnica uz lučka vrata. Da su lučka vrata imala svoju stražu, najbolje svjedoči odluka Velikog vijeća od 6. 6. 1360. g. gdje se, između ostalog, govori kako će »vrata pod kaštelom zatvarati njihova straža. . .« ¹⁹ Drugi jedan dokument još više potkrijepljuje našu pretpostavku o funkciji navedenog prostora kao stražarnice: Veliko vijeće 3. studenoga iste godine ovlašćuje Rektora i Malo vijeće da kod gradskih vrata sagrađe kućice od sedre ili drvene za stražare. ²⁰

Ostaje još da se objasni pojava već navedenih slikarija koje su se ukazale na istom pregradnom zidu s dijelovima gotičkih vrata i prozora. Po svemu sudeći, te slikarije imaju votivni karakter i najvjerojatnije je da su izvorno pripadale tom prostoru. Kako neke od njih u odnosu na prikaz ne stoje uspravno već su izvrnute na bok (primjerice prikaz kuća), to bi se moglo pomisliti da su i one kao spolije ubačene u zid. Međutim, takva se ocjena ne bi prihvatila zato što je sadržaj slika uglavnom vezan za pomorstvo, a iz već citirane odluke Senata od

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ L. Beritić, o. c., str. 27.

²⁰ Ibid., str. 28.

9. 7. 1464. g. — gdje se govori o produžetku Dvora prema moru zazidavanjem trga koji je služio za potrebe mornara («quantum restet campus pro comoditate marinaricie») — jasno proizlazi da je taj prostor bio njima namijenjen, pa nije teško ni objasniti upravo ovdje pojavu te vrste slikarija. Moglo bi se, eventualno, razmišljati jesu li ti oslikani fragmenti bili izvorno baš na tom dijelu zida ili su s drugog, ali uvijek u istom prostoru, i to prebačeni prilikom zazidavanja i uklapanja »campusa« u sastav Dvora.

Iz citirane odluke Senata od 9. 7. 1464. g. nedvojbeno proizlazi kako je trg služio za potrebe mornara. Budući da je bio zasvođen, najvjerojatnije su se mornari tu sklanjali za nevremena. Znači, da je imao istu funkciju kao i luža sagrađena 1502. g. Naime, »Tridesetog lipnja Vijeće Umoljenih usvaja odluku, da se poruši kuća na Ponti, u kojoj je stanovao Luka, čuvar saniteta... Dana 31. kolovoza Malo vijeće zaključuje da se na mjestu, gdje je stajala prije rečena kuća na Ponti, sagradi Lođija ili kako u zaključku stoji »trijem« (tremum) da bi se mogli zaklanjati mornari i druga lica, koliko po noći toliko za vrijeme nevremena.«²¹ Na osnovi izloženog nije teško zaključiti kako su priključenjem zasvođenog trga Dvoru 1464. g. mornari ostali bez svog skloništa pa je trebalo sagraditi novi trijem za tu svrhu, što je i učinjeno 1502. g. kako proizlazi iz arhivskog dokumenta.

Otucanjem žbuke u prostoriji označenoj br. 15 naišli smo na blokove fino obrađenog kamena od kojih je izveden sjeverni zid od poda do peta svodova.

U prostoriji br. 13, u svodnoj konstrukciji naišlo se na kameni fragment ubačen kao spolij u jugoistočnom dijelu svoda. Mišljenja o porijeklu i nastanku ovog fragmenta su različita, idu od onih koji ga svrstavaju u razdoblje kasne antike do onih koji misle da spada u kasno romanički period.

U prostoriji br. 16 — nekada prizemni dio Kule od zvona (Kneževe kule) — otkrivene su na istočnom zidu tri niše različitih mjera, od kojih su dvije pravokutne, a treća završava segmentnim lukom. Koja im je bila funkcija, nije bilo moguće utvrditi. Oblikom bi mogle biti zidni ormari, međutim, kako se njihov otvor spušta sve do poda, prije bi se moglo reći da su služile u druge svrhe. Jedna od njih mogla je biti zahod koji se spominje u arhivskim dokumentima. Naredbom, naime, Malog vijeća od 19. 1. 1441. g. traži se od službenika izgradnje Dvora da naprave prozor s gvozdanim rešetkama na gradskom zidu gdje se nalazi zahod Dvora te da učine još jedan otvor sa željeznom ogradom u koji može ulaziti more radi čišćenja spomenutog zahoda.²² Iz citirane naredbe Malog vijeća proizlazi da se zahod nalazio u prizemlju istočnog krila, točnije njegovog istočnog zida, te da su uz njega bila još dva otvora. Otkrivene se niše nalaze upravo na istočnom zidu koji je istodobno stari gradski zid. Tri su otvora, kako bi ih i po dokumentima trebalo biti, a njihov oblik i smještaj mogao bi odgovarati otvorima koji se navode u dokumentima, iako na njima danas nema vidljivih tragova koji bi govorili u prilog takvoj pretpostavci.

²¹ Ibid., str. 117.

²² B. Glavić, o. c.

Jugozapadni dijelovi zida i svoda svojim nepravilnostima u obliku i raznolikostima u strukturi očito govore o raznim intervencijama koje su bile poduzimane od vremena Onofrijeve izgradnje pa do obnove nakon potresa 1667. g.

U prostoriji br. 18 istočnog krila, ispod žbuke otkrilo se da je veći dio istočnog zida izgrađen od ogromnih monolita kakve se nije srelo do sada u Dvoru. Nema sumnje da su oni sastavni dio utvrde (castruma) ili starih gradskih zidina koje su opasavale taj dio grada do 1475. g.

Prostorija br. 28 spada u one prostore Dvora koji su ispod sadašnjih površina otkrili najrazličitije i najinteresantnije tragove prošlosti, tragove koji su možda i dokazi najranije povijesti ovoga grada. Međutim, kako se najveći dio tih otkrića nalazi ispod površine sadašnjeg poda to će zbog kompleksnosti svih tih otkrića biti vrlo teško izdvojeno objasniti ono što je otkriveno na gornjim površinama ove prostorije. Zato ćemo se u prvom dijelu ograničiti na to da ih navedemo s djelomičnim objašnjenjem njihova porijekla i uloge. Isto se odnosi i na prostorije koje u tlocrtu nose br. 27, 28, 29 i 30.

Skidanjem ugrađenih zidnih ormara u prostoriji br. 28 i otucanjem žbuke sa zidnih površina, otkrilo se na južnom zidu iznad ulaznih vrata pravokutni prozor opskrbljen željeznom rešetkom istog tipa kao što su one na vanjskim prizemnim prozorima Dvora. Kameni glatki okvir prozora gleda u prostor označen br. 27. Položaj ovog prozora u odnosu na vrata koja se nalaze ispod njega jasno govori da je on morao biti u funkciji u vremenu kada tih vrata nije bilo. Prema dosadašnjim spoznajama baziranim na arhivskim dokumentima te nalazima otkrivenim u toku istražnih i građevinskih radova, prostor označen br. 28 morao je biti ulica koja je u produžetku Zuzorine ulice išla do vrata fundika sve do druge polovine 14. stoljeća (1366. g.). Od tada pa do prve polovine 15. stoljeća bio je to skladišni prostor fundika, nakon čega ulazi (1439. g.) u sklop Onofrijeva dvora.²³ Prozor o kome je riječ po svoj prilici datira iz vremena kada je to bio dio fundika s pogledom na otvoreni prostor ispred sebe, zazidan najvjerojatnije kad su otvorena današnja vrata ispod njega poslije potresa 1667. g.

Na istočnom zidu iste prostorije pokazao se veliki zazidani luk koji se nekad protezao s jednog kraja zida na drugi. Pripadao je fundiku i bio u funkciji najvjerojatnije do 1439. g. kada je prostor ispred njega pripao Dvoru za potrebe kancelarije.

U prostoriji br. 30, nekadašnjoj sjevero-zapadnoj kuli koja je flankirala trijem Onofrijeva dvora, a u kojoj se u slojevima, duboko ispod današnjeg poda naišlo na više zanimljivih nalaza, navest ćemo samo podatak da se skidanjem novog drvenog poda, otkrilo pod od »mramorina«²⁴ za kojega mislim da datira iz vremena obnove Dvora izvršene nakon potresa 1667. g. Otkriveni mramorin bojom i oblikom ukazuje na to

²³ Ibid.

²⁴ »Mramorin« u dubrovačkom žargonu naziv za vrstu građevnog materijala posebnog sastava koji je svojom strukturom omogućavao izvesti imitaciju mramora i površina ukrašenih oslikanom dekoracijom. Po ugledu na Veneciju izrađivali su se podovi i okviri vrata u dubrovačkim palačama tijekom 18. i 19. stoljeća.

kako je ta prostorija u vrijeme njegova izvođenja bila podijeljena na dva dijela pregradnim zidom koji se protezao u pravcu sjever-jug sredinom današnje prostorije, gdje se danas uzdiže veliki stub. Tragovi pregradnog zida pokazali su se i na bočnim zidovima na koje se prislanjao. Prostor zapadno od pregrade bio je prekriven zelenkastim, a onaj istočno ružičastim mramorinom. Oba su bila obrubljena širokim, tamnim pojasom izvedenim u istoj tehnici. Da bi istočna prostorija dobila svjetlost, naknadno su probijena dva mala prozora (sada zazidana), po jedan sa svake strane velikih vrata na šiljasti luk koja vode u nekadašnju kulu.

U prostoriji br. 29, skidanjem stubišta što je iz ove prizemne prostorije vodilo u međukatne prostore, ukazali su se tragovi vrata s polukružnim lukom, i to na istočnom dijelu sjevernog zida. Ta su vrata vodila u prizemlje sjeverozapadne kule. Druga zazidana vrata istog tipa otkrivena su na sredini istočnog zida. Sadašnja vrata, uža i niža od zazidanih, pokrivaju dio starih i idu sve do desnog dovratnika.

I u ovoj prostoriji najzanimljivije detalje otkrilo se ispod današnjeg podnog nivoa, a usko su povezani s ostalim otkrićima na tom dijelu Dvora.

MEĐUKAT

Vrata kroz koja se danas iz prostorije br. 46 ulazi u prostoriju br. 45 usječena su u debeli istočni zid nekadašnje jugozapadne kule Onofrijeva dvora. Skidanjem debelog sloja žbuke u niši vrata, dubokoj 1,03 m, otkrivena je u podlučju rupa iz koje je izvirivala presječena keramička odvodna cijev, promjera oko 22 cm. Na istu vrstu keramičkih cijevi naišli smo na više mjesta u Dvoru. Ta vrata u niši ne bi bila od posebnog značenja kad otkriće cijevi ne bi svjedočilo da jugozapadna Onofrijeva kula nije izvorno komunicirala s oružanom ili barem ne na ovom mjestu.

Preostali prostori polukata u južnom krilu, s izuzetkom Kule od zvona, gubili su svoj izvorni raspored prostorija u više navrata. Najviše preinaka izvršeno je u 19. stoljeću za potrebe nove namjene koju je Dvor dobio u vrijeme austrijske vladavine.

U prostorijama br. 40, 41, 46 i 47 skidanjem žbuke otkrivena je kasetirana tavanica izvedena od čistih greda, bez tragova boje ili bilo kakve dekoracije. Međutim, sve grede ove tavanice nisu iste obrade i ne pripadaju istom vremenu. Na otprilike polovini prostorije, točno iznad vrata koja danas vode u nekadašnju jugozapadnu kulu, iznad recentne grede pravca istok-zapad, otkrivena su dva reda drvene, profilirane i zupcima ukrašene grede. Na tom se mjestu očekivalo naći na tragove nekadašnje bogato ukrašene tavanice izvedene u obnovi Dvora poslije velikog potresa 1667. g. za dvoranu Malog vijeća koja se na osnovi arhivskih dokumenata ovdje locira.

Od potresa 1667. g. do danas većih nedaća, koje bi mogle do te mjere ugroziti južno krilo i uništiti oslikanu i pozlaćenu tavanicu iz dvorane Malog vijeća, nije bilo, s iznimkom potresa iz 1843. g. Štete koje je taj

potres prouzrokovao, a koje opisuje proto Vuličević²⁵ u svom elaboratu, nisu mogle uništiti spomenutu tavanicu. Do skidanja tavanice moglo je eventualno doći prilikom izvođenja dijela sanacionih radova, postavljanjem željeznih zatega ispod podova prvog kata. Međutim, to se uklanjanje tavanice u Vuličevićevom elaboratu ne spominje, kao što se spominje uklanjanje starih i postavljenih novih podova. Skidanjem drvenog poda u prostoriji br. 40 i uklanjanjem nasutog sloja ispune, otkriven je iznad svodova prizemlja pod od kamenih ploča, međusobno povezanih snažnim željeznim sponama. Prisustvo tog neobičnog poda, jedinstvenog u zgradi Dvora, može se objasniti samo činjenicom što se navedeni pločnik nalazi iznad tamnica južnog krila kojih su zidovi istim sistemom željeznih spona učvršćeni, što je mogla biti jedna od mjera zaštite tamnice iz koje je osuđenik teško mogao pobjeći.

U prostoriji br. 42 skidanjem zidne žbuke otkrivena su na istočnom zidu, lijevo od današnjih vrata koja vode u Kulu od zvona, mala zazidana gotička vrata kroz koja se vjerojatno nekad ulazilo u Kulu. Desno od sadašnjih vrata ukazao se je zazidani otvor, po svojoj prilici niša zidnog ormara ili slično.

Na istočnom dijelu sjevernog zida, uz današnja vrata koja vode na malu galeriju, otkrivena su velika zazidana vrata s polukružnim nadvratnikom blagog nagiba. Kako smo do sada vidjeli, često se nalazilo na vrata istog tipa, i to skoro uvijek u neposrednoj blizini onih što datiraju poslije potresa 1667. g., a izvedena u baroknom slogu.

U južnom dijelu prostorije br. 42, koja je nekad bila podijeljena pregradnim zidom na dva dijela, ispod drvenog poda pokazali su se ostaci drugog ranijeg poda koji je bio izveden u tehnici »terrazzo finto«, ili kako ga se u Dubrovniku zove — »mramorin« ružičaste boje. Budući da se ta vrsta podova pojavljuje i na nekim drugim mjestima u Dvoru, a sigurno svi datiraju iz iste epohe, to ćemo o vremenu njihova nastanka govoriti kasnije, povezano s prostorom gdje će to biti moguće bolje odrediti.

Sjeverni zid te prostorije morao je — po svemu što se do sada utvrdilo — biti vanjski zid južne fasade »casteluma« sve do druge polovine 14. stoljeća. Prostor ispred njega bio je jedno vrijeme dio zasvođenog trga, a južni mu je zid vjerojatno podignut kad i južni zid prizemne prostorije br. 8 kad je ta pretvorena u stražarnicu (po svojoj prilici 1366. g.).

Na osnovi onoga do sada izloženog proizlazi da je od 1366. do 1464. g. samo prostor br. 42b, s prizemnim ispod njega služio kao »campus« za potrebe mornarima. Da je svod između ta dva prostora sagrađen kasnije i da su se tom prilikom otvorila i vrata na južnom zidu prostorije br. 42a, što danas vode u prostoriju 42b, nema nikakove sumnje.

²⁵ Roko Vuličević (proto), građevinski poduzetnik, izradio je 1843. g. elaborat za obnovu Kneževa dvora oštećenog u potresu iste godine. Elaborat sadrži opis šteta i opis planiranih popravaka s troškovnikom i tlocrtom prvog kata Dvora. Originalni dokument pohranjen u Kulturno-historijskom odjelu Dubrovačkog muzeja.

Prije nego prikažemo u kojem se to vremenu dogodilo, navest ćemo otkrića na koja se u njemu naišlo tijekom istražnih i građevinskih radova, koja samo potvrđuju kako je taj prostor s onim u prizemlju izvorno bio cjelovit.

Zapadni i sjeverni zid prostorije 42b izveden je fino obrađenim kamenom, što ukazuje da su i jedan i drugi jedno vrijeme bili vanjski zidovi. To uostalom i proizlazi iz svega što se do sada izložilo, pa je i razumljivo da sjeverni zid nije konstruktivno vezan ni za zapadni ni za istočni. Na istočnom zidu ove prostorije (br. 42b) završava polukružni romanički luk velikih vrata, o kojima smo već govorili, a koja su nekad bila vrata od Ponte. Iznad njih, otucanjem žbuke, pokazao se je pravokutni zazidani otvor. Tek nedavno otvoren, otkrio je dobro sačuvanu puškarnicu. Njezina nas pojava na tom mjestu nije iznenadila jer su lučka vrata morala biti dobro zaštićena. O tome govori već citirani arhivski dokument iz 1350. g. Na zapadnom zidu otkriven je veliki zazidani luk s gotičkim kapitelom, o kojem smo već ranije govorili.

U kojem je vremenu nastao svod prizemne prostorije br. 9 s kojim je izvršena horizontalna podjela ovog nekad jedinstvenog prostora, teško je reći. Očito je da je današnji svod noviji, a po svojim karakteristikama izveden po svoj prilici u 19. stoljeću. Nije isključeno, međutim, da je i prije tog vremena prizemni prostor br. 9 bio horizontalno podijeljen u dva dijela na visini međukata, formirajući tako međukatnu prostoriju br. 42b. To se moglo dogoditi u trenutku kad je taj prostor (nakon eksplozije baruta 1463. g.) bio zazidan i pripojen Onofrijevu dvoru, promijenivši tada i oblik i namjenu. Njegova dotadašnja funkcija trijema prestaje, a nova u sklopu južnog krila Dvora, oblikovanjem novih unutrašnjih prostora, zahtijeva podizanje svoda između prizemlja i međukata kakvog već imamo u čitavom tom krilu.

Analizom arhivskih dokumenata te proučavanjem dostupne literature u vezi s tim problemom, moglo bi se doći i do drugačijeg zaključka. Radi se, naime, o gotičkom prozoru međukata što se nalazi na dijelu zgrade pripojenom nakon eksplozije 1463. g. i vremenu njegova nastanka. Po Cvitu Fiskoviću prozor na mjestu zazidanog luka južne fasade je iz doba austrijske okupacije.²⁶ Baziramo li naša istraživanja o nastanku svoda u prostoriji br. 9 na navedenom Fiskovićevom podatku zaključit ćemo da do austrijske okupacije prostor br. 9 nije imao svoda, te da je prirodnu svjetlost primao kroz prizemni četverokutni prozor s rešetkama. Zatim, da je u trenutku kada je podignut sadašnji svod novodobiveni prostor međukata ostao bez svjetla iz prizemlja, pa je neminovno moralo doći do otvaranja malog gotičkog prozora, izvedenog na isti način kao što su i ostala četiri u međukatu istog krila, za koje se zna da potječu iz 15. stoljeća.

Taj zaključak ne isključuje sasvim već izloženu pretpostavku o postojanju svoda u drugoj polovini 15. stoljeća. Kako je, naime, taj dio južnog krila dvora, u periodu između obnove izvedene koncem 15.

²⁶ C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947. Uz oznaku 349 stoji: »Prozor na mjestu zazidanog luka južnog pročelja je iz doba austrijske okupacije zato je u izvedbi lošiji«.

stoljeća i one izvedene u prvoj polovini 19. stoljeća, više puta stradao od potresa, udara groma, požara, pomišljalo se na mogućnost da je prilikom jedne od navedenih nedaća moglo doći do jačeg oštećenja prvotnog svoda i dijela fasade na kojoj se nalazi gotički prozor te da je u 19. stoljeću došlo do podizanja novog svoda i obnavljanja prozorskog okvira.

Utvrđiti tu pretpostavku moguće je jedino istraživanjem arhivskih dokumenata koji govore o radovima na prozorima izvedenim nakon eksplozije 1463. g. da bismo ustanovili da li je prilikom pripojenja »campusa« Dvoru došlo i do otvaranja prozora u međukatu, što bi neminovno bilo uslijedilo u slučaju da je istom prilikom došlo do podizanja svoda međukata.

Dana 12. 3. 1464. g. sklapa se ugovor s klesarima Vladom Bogojevićem, Jakovom Radovanovićem i Simkom Radosalićem za izradu »tri prozora od kamena opremljena slično i napravljena prema prozoru bilježništva koji gleda od unutrašnje strane prema luži Dvora, onolike visine i širine koliki je spomenuti prozor, s istim izvedbama, izradama, urezima, frizovima i ukrasima kao prema prije spomenutom prozoru bilježništva«. ²⁷ Isti majstori bili su dužni pod istim uvjetima »napraviti toliko prozora koliko odrede nastojnici izgradnje ili čitave ili za dio ili u dijelu.« ²⁸

Iste godine 6. studenoga sklapaju se dva ugovora, jedan s klesarima Radivojem Bogosalićem i Radonjom Grubaševićem, a drugi s Vladom Bogojevićem i Simkom Radosalićem. Po tim ugovorima majstori su bili dužni izraditi po četiri prozora, što ukupno iznosi osam, i to: »onog oblika i izgleda prozora kancelarije i ostalih stanova izgrađenih u okviru zidova Dvora i s lukovima s onim naglaskom da menzole budu isklesane u obliku lišća kakove su menzole vrata Velikog vijeća«. Prozori su morali biti visoki otprilike 7 peda, a široki 4, (1,83x1,04 m). ²⁹

Danas imamo u međukatu četrnaest prozora s navedenim mjerama, Onofrijevi dvor ih je mogao imati samo trinaest, jer je četrnaesti mogao nastati tek nakon pripojenja trga Dvoru. Na koje se prozore odnose ugovori za izradu osam gotičkih prozora međukata teško je reći.

Na osnovi ostalih dokumenata, može se utvrditi da to nisu mogla biti dva prozora sjeverozapadne kule koja flankira trijem jer ona nije bila eksplozijom oštećena. Drugo, u ugovoru sklopljenom 2. 3. 1464. g., tri prozora o kojima je riječ nalaze se u prizemlju trijema, desno od glavnog portala, a morala su biti kao ona bilježništva. Namjerno smo to citirali da pokažemo kako dio unutrašnje fasade trijema lijevo od glavnih vrata nije stradao, pa prozori na njemu nisu bili oštećeni ili su bili neznatno jer ih nije trebalo obnavljati. To su dva četverokutna prozora prizemlja i dva na šiljasti luk međukata.

Iz navedenog je vidljivo kako ta četiri prozora pripadaju Onofrijevu dvoru, te kako je po njima trebalo izraditi tri prozora prizemlja koji gledaju u trijem i osam fasadnih međukata. Prema tome, ako od trinaest Onofrijevih prozora međukata odbijemo četiri koja nisu bila oštećena,

²⁷ B. Glavić, o. c.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

ostaje ih devet za obnovu, odnosno deset, ukoliko se izvodi novi na zidu priključenog trga. Kako se iz tog ugovora od 2. 3. 1464. g. vidi da su isti majstori bili dužni popraviti dijelove oštećenih prozora, to se lako može zaključiti da je i među prozorima međukata moglo biti onih na kojima je trebalo izvršiti samo popravke.

Kako na osnovi iznesenih dokumenata nije moguće ustanoviti je li gotički prozor južne fasade u zazidanom luku bio otvaran prije 19. stoljeća, to je prema tome teško i reći je li prostorija br. 9 imala svod prije tog vremena. U međukatu južnog krila nalazi se još prostorija br. 43, a nekada je pripadala Kuli od zvona ili Kneževoj kuli.

Samo mjesec dana prije potresa 1979. g. dok su se izvodili radovi na postavljanju nove električne instalacije, pokazao se je na sjevernom dijelu zapadnog zida dio šiljastog gotičkog luka sa zazidanim otvorom nekadašnjih vrata što su iz kule vodila na malu galeriju. Kasnije, tijekom sanacionih radova, otvaranjem žbuke s unutrašnje i vanjske strane otkriveno je da je od nekadašnjih malih gotičkih vrata ostao samo šiljasti luk, i to ne potpun. S desne strane siječe ga južni zid male galerije koji se na njega prislanja i koji je očito iz kasnijeg vremena. Niša vrata vrlo je duboka i neobjašnjivo visoka u svojoj unutrašnjosti. Nepravilnost njenog oblika može se lako objasniti zahvatima što su poduzimani nakon eksplozije i potresa tijekom stoljeća zbog čega je i izgubila svoj izvorni oblik.

Isto se može reći za unutrašnjost te prostorije koje su zidovi — najvjerojatnije nakon potresa 1667. g. — učvršćivani izgradnjom prizida, i to najdebljeg na zapadnoj strani. Uklanjanjem žbuke na svodu i zidovima, posebno na sjevernom i južnom ukazalo se je dosta vertikalnih pukotina, sigurno posljedice potresa što su od 1667. g. do danas više puta uzdrmali i oštetili to zdanje.

Na istočnom dijelu sjevernog zida te prostorije otkrivena je niša obrubljena glatkim kamenim okvirom. Oblik i tragovi žlijeba na njenim bočnim stranama upućuju na zaključak da je po svoj prilici, nekad služila kao zidni ormar. Na istočnom zidu iste prostorije otkrivena su dva otvora. Prvi se nalazi na krajnjem sjevernom dijelu zida. Taj otvor nema okvira, dosta je dubok, a gornji mu se dio u unutrašnjosti produžuje iznad ruba otvora. Njegov nam oblik i položaj ne odaju njegove namjene pa je teško reći kojoj je svrsi služio. Na sredini istog zida otkriven je drugi otvor čiji oblik govori da se radi o zidnom ormaru.

Pojava tih otvora — najvjerojatnije zidnih ormara ili spremišta — možda se može dovesti u vezi s namjenom samog prostora.

Zna se da su se u 14. stoljeću u gornjim dijelovima te kule nalazila zvona. Odlukom Malog vijeća od 5. 11. 1366. g. pravi se stubište u unutrašnjosti Kule od zvona da se može uzaći do njih. Prvotno je to bila obrambena kula, a u gornjem dijelu bila su zvona Vijeća kojima se služila u početku i stolna crkva.³⁰

Zna se da se u prvoj polovici 15. stoljeća, još prije izgradnje Onofrijeva dvora, u kuli držala municija za bombe, barut i salitra. Odlu-

³⁰ L. Beritić, o. c., str. 28.

kom Vijeća Umoljenih od 26. 8. 1432. g. naređuje se nadstojnicima oružane da poprave kulu u kojoj je municija za bombe da ne propušta vodu. Kula, o kojoj je riječ, mogla bi biti ona kula Dvora koja se zvala i »Turris campanaria« jer, kako je poznato, barut se tih godina čuvao u oružani koja je bila sastavni dio Dvora.³¹ Malo vijeće 11. 8. 1433. g. naređuje da nadstojnici općinskih radova, radi boljeg čuvanja baruta i salitre u kuli naprave svod.³² Po tome bi se moglo zaključiti kako su se za navedenu svrhu koristili donji dijelovi kule zvonare, koja u eksploziji 1435. nije bila potpuno srušena jer su joj se donji dijelovi samo popravljali. Odlukom Malog vijeća od 27. 5. 1441. g. zaključeno je da nadstojnici oružane pohrane barut u popravljenu kulu Dvora, gdje je i prije bio.³³

Vijeće Umoljenih 8. 5. 1438. g. usvaja odluku da se Kula od zvona ne ruši nego samo popravi gdje je to potrebno,³⁴ što nije slučaj s novom oružanom završenom oko 1434. g. koja se kao i Onofrijeva, završena oko 1443. g., prislanjala na Kulu od Zvona. Obje su porušene u eksploziji. Uklanjanjem debelog sloja zemlje, na podu te prostorije pojavio se je stari pod od crvene dubrovačke opeke dimenzija oko 30x30 cm.

Naknadno izvedena sonda u zidu na jugoistočnom uglu otkrila je da je na južnom zidu te prostorije izveden prizid ispod kojega su se na starom zidu mogle vidjeti velike pukotine prouzrokovane potresom, i to najvjerojatnije onim 1667. g. nakon kojeg su se i učvršćivali zidovi međukatne prostorije kule.

Od međukatnih prostorija ostaju još prostori istočnog krila Dvora. Zna se da je to krilo — posebno onaj dio koji se nije prislanjao na gradske zidine — izgubilo potpuno svoj izvorni izgled u rekonstrukcijama izvedenim tijekom stoljeća, uvjetovanim teškim oštećenjima, u prvom redu od potresa. Međutim, od preinaka nije bio pošteđen ni dio istočnog krila međukata u kojem se danas nalaze prostorije označene br. 48 i 49. Prema mišljenju Boža Glavića u tim su prostorijama do pada Republike stanovali zduri³⁵ i prostorije su najvjerojatnije imale potpuno drugačiji raspored.

Iz tlocrta izrađenog u 19. stoljeću, proizlazi da je volumen prostorija 48 i 49 bio drugačije oblikovan te da je pregradnim zidovima pravca istok-zapad bio podijeljen na približno jednake komorice. Njihov istočni zid bio je u ravnini sa sjevernim dijelom istočnog zida današnje prostorije kojoj je oblik izmijenjen istaknutom debljinom zidne mase na preostalom dijelu tog zida.

Na južnom dijelu tog istaknutog zida otkrivena je ispod sloja žbuke niša opskrbljena s dva reda užljebljenja na unutrašnjim bočnim stranama u koja su najvjerojatnije bile uvučene police, što očito govori da se

³¹ Ibid., str. 54.

³² Ibid., str. 55.

³³ Ibid., str. 62.

³⁴ B. Glavić, o. c.

³⁵ Zduri ili rivieri bili su jedna vrst stražara. Bilo ih je deset. Obučeni u crvene haljine pratili su kneza kada se je javno pojavljivao, hodajući ispred njega po dvojica u redu. Čuvar tamnica, koji je bio jedna vrst upravitelja Dvora, stajao je na čelu riviera. B. Glavić, o. c.

radi o zidnom ormariću. Komadi vrlo finog, bijelog stakla — po obliku ostaci neke posudice — nađeni u niši, još više potkrepljuju tu pretpostavku.

Ako bi nam priloženi tlocrt broj Ib poslužio kao osnova za utvrđivanje vremena nastanka istaknutog dijela zida i niše u njemu, onda to može biti samo druga polovina 19. stoljeća.

Iskopavanjem nasutog prostora između kaznene kule i istočnog krila Dvora otkrivena je, uz ostalo, vanjska strana dijela međukata o kojem je upravo riječ. Zid koji se ukazao, a koji je do 1477. g. bio istodobno i gradski zid, najrječitije svjedoči da je na tom dijelu Dvora došlo do bitnih promjena nakon izgradnje novog »zida luke ispod Dvora s kruništem«.³⁶ Na starom zidu još se vide tragovi zazidanog prozora probijenog u gradskom zidu, kako se to već radilo na cijelom potezu gradske luke od tvrđave sv. Ivana do kaznene kule u vremenu kad su stambene zgrade bile prislonjene na stare zidine. Međukatne prostorije, označene br. 50 i 51 razvijale su se nekada u pravcu istok-zapad i prislanjale na zapadni zid kaznene kule. To su pokazali nalazi otkriveni na dijelu sjevernog zida zatrpanog poslije potresa 1667. g. Na njemu se vide tragovi lukova negdašnjeg svoda i ostaci kamenih konzolica koje su ga pridržavale. Oblik konzolica te raspored i veličina lukova navode na zaključak kako se tu radi o prostoru koji je bio izveden i oblikovan kao onaj koji danas imamo u međukatu istočnog krila.

To u svakom slučaju govori da je međukat istočnog krila Onofrijeva dvora s vanjske strane izgledao drugačije od današnjeg i da je svoj izvorni oblik, po svoj prilici, zadržao sve do velikog potresa 1667. godine.

PRVI KAT

Govoreći o donjim dijelovima Dvora često smo se u tekstu služili izrazima Onofrijevi dvor ili Onofrijevo vrijeme. Govoreći o prvom katu Dvora, a da bismo označili vrijeme koje je ostavilo najviše tragova ranijih epoha i skoro potpuno izbrisalo Onofrijevo prisustvo, morat ćemo se prebaciti na konac 17. i početak 18. stoljeća, u vrijeme vezano uz obnovu Dvora, teško oštećenog i djelomično uništenog u velikom potresu 1667. g. Posljedice tog potresa dovele su do toga da su sva tri krila prvog kata potpuno izgubila svoje izvorno obilježje. Izuzetak čini perimetralni vanjski zid zapadne fasade i dio sjeverne s devet gotičkih bifora na kojima na skulpturalnim i arhitektonskim ukrasima možemo još naći detalje Onofrijeva vremena. Međutim, kako su se bifore obnavljale samo dvadesetak godina nakon završetka izgradnje Onofrijeva dvora u istom stilu cvjetne gotike, koristeći i neoštećene dijelove, to možemo o tome dijelu prvog kata govoriti kao o izvornom koji se sačuvao do danas. Zatvoreni prostori prvog kata s vanjskim zidovima i otvorima, koji gledaju na galeriju, obnovljeni su nakon potresa 1667. g. u novom stilu, s oblicima i ukrasima karakterističnim za epohu baroka. U zatvorenim ambijentima došlo je i do promjena u oblikovanju prostora tako da se

³⁶ L. Beritić, o. c., str. 104.

novim uređenjem dobilo više dvorana s ožbukanom tavanicom, zidnim vijencima, profiliranim okvirima vrata i prozora i bogato ukrašenim portalima svih vrata koja vode na galeriju.

U takvoj situaciji bilo je jasno da na prvom katu Dvora nije trebalo očekivati većih iznenađenja, ili barem ne takvih koja bi vremenski pretходила potresu 1667. g., pa smo ispod onoga što je izvedeno tijekom 19. i prve polovine 20. stoljeća tražili ostatke baroknog vremena.

Iz tlocrta prvog kata Dvora — priloženog elaboratu za sanaciju Dvora oštećenog u potresu 1843. godine — proizlazi da su prostorije br. 80 i 81 bile jedinstveni prostor u koji se na čudan način produžavala dvorana Velikog vijeća, razbijajući tako već oblikovani prostor Onofrijeve kule koja je na sjeverozapadnom uglu flankirala trijem glavne fasade.

Na sjevernom zidu današnje prostorije br. 81, istočno od bifore, otkriven je pravokutni otvor (125x230 cm) zazidan opekom. Na krajnjem istočnom dijelu istog zida otkriven je opekom zazidan otvor nekadašnjih vrata s polukružnim nadvratnikom blagog nagiba, na kakve smo već nailazili u donjim katovima Dvora, koja, po svemu sudeći, datiraju iz vremena prije potresa 1667. g. Ta su vrata očito vodila u dvoranu Velikog vijeća. Ista takva vrata otkrivena su i na zapadnom dijelu južnog zida.

U istoj prostoriji, otucanjem žbuke na stropu, otkrilo se u grednoj konstrukciji drvene tavanice komad daske s ostacima oštećene slikarije. Na tamnoj podlozi prikazana je bogata i šarolika cvjetna dekoracija izvedena s puno realizma. Po svemu sudeći mogla je nastati u 16. stoljeću. Jasno je da je otkriveni komad oslikane daske bio upotrebljen za pokrivanje tavanice te da je izvorno predstavljao dio veće oslikane površine. Kako se nigdje u Dvoru nije našlo nešto slično, to se može pretpostaviti da je navedeni komad mogao biti u sastavu nečeg pokretnog, možda kakvog komada namještaja ili slike.

Cijelom dužinom južnog zida te prostorije — do visine otprilike jednog metra od poda — vidjeli su se ispod žbuke tragovi požara: pocrnjeli, skoro karbonizirani kamen lako se drobio. Kako se ova prostorija sjevernom stranom prislanjala na dvoranu Velikog vijeća, najvjerojatnije je i nju zahvatio požar koji je 1816. g. planuo u zgradi Velikog vijeća. Taj isti zid dijeli nekadašnju sjeverozapadnu kulu od velike dvorane, koja je u Onofrijevo vrijeme zauzimala čitav prostor iznad trijema. Danas je to sjeverni zid dvorane br. 61. Ono što se ispod žbuke pokazalo, očito govori da se radi o zidu koji je najvjerojatnije u potresu 1667. g. bio jako oštećen. Nije isključeno da je u potresu 1843. g. doživio istu sudbinu jer se vide tragovi raznih rupa, pukotina, većih otvora zakrpanih nabacanim komadima raznovrsnog kamena, čak i onog obrađenog.

Na istočnom dijelu ovog zida nazire se trag zazidanog pravokutnog otvora (190x285 cm). Zapadno od njega, nedaleko današnjih vrata, vide se ostaci istog takvog otvora. Budući da ni na jednom od njih nema bilo kakvih tragova koji bi upućivali na zaključak da se radi o nekadašnjim vratima, možemo samo na osnovi oblika i dimenzija pretpostaviti da su, možda, nekad to mogla biti vrata. Međutim, njihov položaj jedva da bi išao u prilog toj pretpostavci jer je lijevi otvor na neuobičajnom

mjestu u odnosu na desni, a posebno u odnosu na već uhodani položaj i način izvođenja vrata koja povezuju salone i sobe u dubrovačkim palačama.

Okvir sadašnjih vrata, koja se nalaze na krajnjem zapadnom dijelu ovog istog zida, bio je izveden u tehnici crno-bijelog mramorina kao i ostala vrata koja na ovom katu međusobno povezuju salone. Skidanjem mramorina, naišlo se na kamene okvire s baroknom profilacijom i dijamantom u bazama, kakve ćemo naći na svim palačama u Dubrovniku podignutim ili obnovljenim poslije potresa 1667. g.

Nažalost, majstori koji su izvodili mramorin preko baroknih kame-nih okvira, otukli su ispupčeni dio oblica na profilaciji i tako oštetili okvire izvedene — kako se do sada mislilo — u obnovi Dvora nakon potresa 1667. g. Međutim, nije isključeno da su okviri vrata mogli biti izvedeni i prije potresa 1667. g. i to u prvoj polovini 17. stoljeća, a da su mramorini na okvirima, zajedno s onima na podu koja nalazimo u nekim ambijentima Dvora, izvedeni poslije potresa 1667. g.

Tu pretpostavku možemo potkrijepiti jednim, na izgled nevažnim otkrićem koje bi u ovom slučaju imalo stanovitu težinu. Naime, skidanjem mramorina s okvira vrata u salonima prvog kata ustanovilo se da je samo jedan okvir u cijelosti sačuvao svoju autentičnost. Na svim ostalim najmanje jedan komad — i to najčešće nadvratnik — ne pripada dotičnom okviru i mjerom se ne uklapa u njega, iako mu stilski odgovara. To bi se moglo objasniti činjenicom što su okviri u potresu bili oštećeni, zatim krpljeni komadima koji su se sačuvali, a budući da ih je trebalo obložiti mramorinom, preciznost njihove obrade, tj. njihov estetski dojam bio je potpuno zanemaren.

Drugu značajnu potvrdu toj pretpostavci nalazimo u arhivskim dokumentima iz kojih proizlazi da su se mramorini na podu u nekim ambijentima Dvora izvodili nakon potresa 1667. g., pa nije teško zaključiti da su istodobno mogli biti izvedeni i oni na okvirima vrata.

U toj prostoriji, ispod dvaju slojeva parketa, naišlo se na pod od crvene opeke. To je, nema sumnje, opeka koju spominje Tommaso Tudisi.³⁷ Njegovim elaboratom obuhvaćeni su najvažniji popravci i preinake koje je po njegovom mišljenju trebalo izvesti na Dvoru. Tako ćemo, među ostalim, naći zabilježeno: »Treća vrsta popravaka odnosila bi se na jedno pristojno čišćenje koje odgovara jednom Kneževom dvoru i zbog toga smatram potrebnim obnoviti opeke svake pojedine dvorane i sobe Dvora budući da se vidi da su navedeni podovi od opeke manje više posvuda ispaćeni, a i na mnogim mjestima i potpuno izrovani«. Trošnost opeke, na koju smo naišli ispod parketa, potpuno odgovara citiranom opisu, iz čega se daje zaključiti da do izmjene opeke koju Tudisi predlaže nije uopće došlo.

Mnogo značajnija je za nas konstatacija kako je Dvor sve do konca 18. stoljeća bio popločan opekama, i to ne samo u donjim katovima nego

³⁷ Tomaso Tudisi (1714—1797), svećenik. Na zahtjev Malog vijeća izradio elaborat s troškovnikom za popravak i uređenje nekih ambijenata Kneževa dvora.

i u najreprezentativnijim ambijentima prvog kata, s izuzetkom onih prostorija u kojima se je poslije potresa 1667. g. izvodio već spomenuti pod u tehnici mramorina po uzoru na Veneciju.

Prostorija označena br. 62 bila je nešto manja od one izvedene nakon novijih sanacionih radova jer je zapadno krilo prvoga kata bilo podijeljeno na pet dvorana. Takav raspored nalazimo i polovinom 19. stoljeća, što se vidi iz priloženog tlocrta na kojemu je prikazan prvi kat istog krila Dvora 1843. g. Najvjerojatnije je da je takav raspored nastao u obnovi nakon potresa 1667. g. Čini se, međutim, da je istočni zid te prostorije u potresu 1667. g. bio samo oštećen. Na njegovom južnom dijelu, ispod žbuke, naišlo se na trag nekadašnjih vrata koja su iz te dvorane vodila na galeriju. Ta bi vrata — da su još u funkciji danas vodila u zatvoreni prostor označen br. 65 koji je, nema sumnje, nestao u obnovi nakon potresa 1667. g. Na istom zidu, cijelom njegovom dužinom, ukazale su se tamne pruge, tragovi nekadašnje konstrukcije izvedene najvjerojatnije od drvenih letvica širine 3—4 cm pravilno raspoređenih, s tim što su vertikalne bile nešto više međusobno razmaknute od onih horizontalno položenih. Vjerojatno se ovdje radi o tragovima konstrukcije preko koje su bile nategnute zidne obloge, bilo da se radi o tapetima od pozlaćene kože ili onima od damasta, tj. svile kojima se je kroz stoljeća ukrašavalo zidove nekih ambijenata Dvora i kneževa stana.³⁸ Dokaze za to naći ćemo u arhivskim dokumentima u kojima se nerijetko naiđe na podatak vezan uz uređenje i ukrašavanje Dvora.

Ovdje ćemo navesti nekoliko onih vezanih uz epohu baroka, koji je u tim prostorijama ostavio svoj pečat, posebno u periodu obnove Dvora nakon potresa 1667. g.

1) Senat odlučuje 1612. g. naručiti u Flandriji »pannos muri dicti razzi pro . . . palatio et camera loco panni veteris«.³⁹

2) »Per accomodare a corami d'oro in Palazzo levarli e attacarli e per chiodi ed altri . . .«⁴⁰

3) 1666. g. »Per mettere i cori d'oro in Palazzo«.⁴¹

4) 1669. g. »Prima pars est de ordinando Venetiis coria inaurata pro duobus cubiculis excellentissimi D. Rectoris sedias et tavolinos . . .«⁴²

5) 1692. g. — Inventar predmeta u Dvoru:

»In prima camera: Apparato di cori d'oro

Nella seconda camera: Un apparato di damasco cremese

Nella terza camera ove dorme S. E.: Apparato di coro d'oro«.⁴³

³⁸ Riječ dvor u dokumentima označava najčešće one prostorije u kojima je bilo sjedište vlade s raznim kancelarijama (palatio regiminis) — zapadno krilo.

Pod riječju soba (camera) misli se na prostoriju kneževa stana (domus habitationis palatii domini rectoris) te na ostali stambeni prostor gdje su stanovali zduri i čuvar tamnica (domus palatii regiminis) što je bilo smješteno u istočnom krilu Dvora.

³⁹ B. Glavić, o .c.

⁴⁰ Libro della Detta 15, Historijski arhiv Dubrovnik (H A D).

⁴¹ Libro della Detta, august 1666. g., (HAD).

⁴² Cons. Rog., 117, fol 5, (HAD).

⁴³ Libro della Detta 20, 6 maja 1692. g., (HAD).

Iz citiranih dokumenata očito je kako su se zidovi u ambijentima prvoga kata Dvora i kneževa stana ukrašavali tapetima od pozlaćene kože, damasta ili svile. Možemo zamisliti kako su morale raskošno izgledati i blistati od sjaja pozlate tako ukrašene zidne površine. Koliko je dubrovačkoj Vladi bilo stalo do ukrašavanja svoga Dvora najbolje svjedoči dokument citiran pod brojem 4 iz 1669. g. Dakle, samo dvije godine nakon što je snažan potres pretvorio veći dio grada u ruševine, ispod kojih je tisuće njegovih građana našlo svoj grob, u godinama kad se Vlada grčevito bori da sačuva Republici njezinu ugroženu nezavisnost i slobodu, i kad ulaže sve moguće napore da pronade izvore sredstava s kojima bi započela obnovu svog porušenog grada, ta ista Vlada naručuje u Veneciji skupocjene tapete da ukrasi zidove Kneževa dvora.

Na istočnom zidu te prostorije, skidanjem mramornog okvira kamina, nađeni su fragmenti gotičkog kapitela koji su kao spolij bili tu zaidani. Bogati splet povijenog akantusova lišća, fino modeliranog, slično onome s kapitelom u trijemu navodi na pomisao da su i ti fragmenti dio jednog takvog kapitela koji se je u 15. stoljeću uzdizao iznad stupa pridržavajući lukove nekog trijema. Skidanjem parketa, naišlo se na ostatke ružičastog mramorina koji je, nema sumnje, pokrivao čitavu prostoriju. Nije isključeno da se je poslije potresa 1667. g. mramorin izvodio i u nekoj drugoj dvorani na prvom katu zapadnog krila koje su ostaci uništeni u obnovi Dvora 1843. g.

Na tu nas pomisao navode podaci iz elaborata koji je 1843. godine izradio proto Vuličević. Tim elaboratom obuhvaćeni su sanacioni radovi na zgradi Dvora jako oštećenog u potresu te godine. U stavci koja se odnosi na postavljanje željeznih zatega kroz podove prvog kata navode se tri vrste podova i to: podovi od opeke, zatim oni izvedeni u tehnici »terrazzo finto« (mramorin) i konačno podovi od drva. Dalje, iz istog elaborata proizlazi da su prostorije, označene u tlocrtu iz 1843. g. pod br. 6 i 7, bile pokrivene mramorinom i da je kroz njih trebalo postaviti četiri željezne zatege. Kako zatege o kojima je ovdje riječ prolaze kroz prostorije označene br. 61 i 62 u tlocrtu iz 1980. g., to možemo zaključiti kako je i u prostoriji 61 poslije potresa 1667. g. bio izveden pod tehnikom mramorina.

O tom mramorinu Vuličević piše: »Njegovo stanje zahtjeva restauraciju, a onaj pak u prostoriji 6 generalnu rekonstrukciju, jer je sav iskrižan i ispresijecan pukotinama i neravninama. Budući da je potrebno u 4 slučaja demolirati da bi se stavile zatege i izvršila njihova potpuna obnova, predlaže se njihovo potpuno rušenje, a zatim rekonstrukcija koja će se obračunati u odvojenim sumama«.

Taj nam citat može objasniti činjenicu što nigdje drugdje u zapadnom krilu nismo naišli na ostatke mramorina tj. tamo gdje je ipak izgleda postojao. Na osnovi toga možemo reći da se nakon izvedenih sanacionih radova, prema Vuličevićevom elaboratu, mramorin nije više ni obnavljao u tim prostorijama. To nam djelomično i potvrđuje tekst istog elaborata u kojemu u nastavku stoji »... u sobi 7, predlaže se drveni pod od tvrdog drva izveden u obliku kvadrata...«

Da su se nakon potresa 1667. g. neki podovi u Dvoru izvodili u tehnici mramorina proizlazi iz arhivskih dokumenata. U svojoj, naime, neobjavljenoj radnji »Knežev dvor u Dubrovniku« Glavić ovako završava poglavlje u kojem su opisani radovi na obnovi Dvora nakon potresa 1667. g. »Nismo spomenuli različite radove izvedene u Dvoru ovih posljednjih deset godina kao na primjer popravke pojedinih dijelova krova, izradu podova na venecijanski način u nekim ambijentima...«

Slijedeće dvije prostorije zapadnog krila br. 63 i 64, nastale su nakon uklanjanja nosivog zida nekadašnje Onofrijeve kule koja je flankirala trijem, a koji je išao otprilike sredinom prostorije 63 u pravcu istok-zapad. Na južnom zidu prostorije 64, između dva barokna prozora, otkriven je zazidani kamin. U obje te prostorije (63 i 64), ispod dva sloja parketa i reda dasaka, otkriven je pod od opeke, one iste crvene opeke koja je, nema sumnje, od izgradnje Dvora 1435. g. pa do prve polovine 19. stoljeća pokrivala gotovo čitav Dvor, s izuzetkom nekih prizemnih prostorija u kojima su se uglavnom nalazile tamnice i nekih ambijenata u kojima se je, kako smo vidjeli, izvodio pod od mramorina nakon potresa 1667. g.

Skidanjem ožbukano g stropa, zidnih vijenaca i pregradnih zidova u prostorijama koje se nalaze iznad svodova trijema otkrilo se kamene konzole na kojima je nekad ležala kasetirana tavanica Onofrijeva Dvora, a otprilike jedan metar iznad nje konzole koje su pridržavale tavanicu izvedenu nakon eksplozije baruta 1463. g. Ta konstatacija, uz činjenicu što su oba pregradna zida koja su vršila podjelu prostorija iznad trijema bila samo prislonjena na perimetralne zidove, jasno govori da je Onofrijevu dvoru, tj. Dvoru nakon obnove 1463. g. to bila jedna jedinstvena dvorana flankirana s prostorijama bočnih kula.

Pretpostavku da je raspored prostorija u dijelu zapadnog krila iznad trijema mogao nastati samo nakon potresa 1667. g. temeljimo na otkriću prizida izvedenog unutrašnjom dužinom dijela perimetralnog zida glavne fasade koja se u tom potresu bila nagnula i koju je na taj način trebalo učvrstiti. Pregradni zidovi o kojima je riječ prislanjali su se na taj prizid, dakle, mogli su nastati samo u vremenu koje je slijedilo potresu.

Na prvom katu južnog krila velika dvorana br. 66, bila je sve do prve polovine ovog stoljeća pregradnim zidom podijeljena u dva dijela. Pregrada je pravcem istok-zapad išla otprilike sredinom dvorane, što se može vidjeti na tlocrtu iz 1843. g. Izvorno je ta dvorana bila u sastavu Onofrijeve oružane i vrlo vjerojatno nije bila pregradnim zidom podijeljena. Sudeći po načinu izvedbe pregradnog zida moglo bi se reći da je nastao istodobno kad i pregrada koja dijeli prostorije 63 i 64, zatim ona koja je dijelila kneževu spavaću sobu (72 i 73) kao i pregrade koje su formirale prostore 74, 75 i 76, te konačno onu koja je sjekla veliku dvoranu istočnog krila, formirajući tako dva skoro jednaka prostora.

To možemo isto reći za sjeverni dio istočnog zida dvorane br. 66, s vratima koja vode u prostoriju br. 70, te zidove koji omeđuju stubište što vodi u potkrovlje. Sve su te pregrade strukturom bile iste, izvedene način i od istog materijala.

Najranije vrijeme, kad se dokumentirano može utvrditi postojanje nekih od nabrojanih pregrada, jest 19. stoljeće ili preciznije 1843. g. Iz te godine datira tlocrt što je bio priložen elaboratu koji je proto Vuličević izradio za obnovu oštećenog Dvora. Da su neke od tih pregrada postojale koncem 18. stoljeća, možemo zaključiti na osnovi mišljenja o potrebama popravaka na Dvoru što ih je 1795. g. iznio T. Tudisi na traženje Malog vijeća.,

Kao prvo pokušat ćemo iz njegovog prijedloga izvući neki zaključak u vezi s pregradom u prostoriji 66. Tudisi predlaže da se makne sadašnja kapela te da se na mjestu gdje se otprilike sada nalazi oltar otvori veliki prozor koji bi osvjetljavao dvoranu koja niotkuda nije mogla primati svjetlo. Nema sumnje da se radi o sjevernoj polovini sadašnje dvorane 66, koja se nalazi iza kapele i koja niotkud nije dobijala prirodnu svjetlost, iz čega proizlazi da je u to vrijeme pregradni zid već postojao.

Na istočnom zidu sjevernog dijela te dvorane zazidana vrata vodila su u kneževu spavaću sobu, tj. u malu prostoriju iza novije spavaonice. Desno od tih vrata naišlo se na otvor dimnjaka.

Na južnom dijelu zapadnog zida, nedaleko od vrata koja vode u prostoriju 64, otkriven je zazidani otvor. U njegovoj šupljini najprije se naišlo na mali kapitel s dijelom kaneliranog stupića. Lijevo od njega otkrili smo kompletni stupić s kapitelom i bazom, licem okrenutim prema zidu, što nam je u prvom trenutku djelovalo kao spolij ubačen u zid. Međutim, otklanjanjem ispune, otkrio se otvor koji svojim oblikom nedvojbeno govori da se na tom mjestu nalazilo pilo čiji su pokrov pridržavali mali stupovi. Pilo je bilo opskrbljeno odvodnom keramičkom cijevi istog tipa kao što je ona nađena u međukatu iznad ulaznih vrata u jugozapadnu kulu. Kako je pilo smješteno točno iznad navedenih vrata, nije isključeno da su se keramičke cijevi spajale u vrijeme kad je pilo bilo u funkciji. To otkriveno pilo sigurno je jedan od najstarijih nalaza otkrivenih na zidovima salona prvoga kata, što je, s obzirom na adaptacije koje su ovdje vršene, prava rijetkost. Po svoj prilici izvedeno je koncem 15. ili početkom 16. stoljeća prilikom uređenja Dvora u obnovi 1463. g. Jedini, naime, poznat dokument jest onaj iz 1444. g. u kojemu se spominju mastori Utišenović i Grubačević koji, su između ostalog, izvodili i pila za Dvor.⁴⁴ Teško da bi se otkriveno pilo moglo njima pripisati kad znamo da su oružana i jugozapadna kula Onofrijeva dvora bile potpuno obnovljene nakon eksplozije baruta 1463. g. Osim toga, dekoracija na otkrivenim fragmentima nosi obilježja renesansne epohe što se na Dvoru prvi put pojavljuje upravo tijekom spomenute obnove.

Pregradni zid u prostoriji 66 uklonjen je polovinom ovog stoljeća kad se je dvorana uređivala kao izložbeni prostor. Tom prilikom su izvedene štuko zidne dekoracije i zidni vijenac sa stropom. Uklanjanjem svih tih obloga i ukrasa naišlo se na otprilike jedan metar iznad novog stropa na zidni vijenac izveden preko kamenih konzola koje su nekada pridržavale kasetiranu tavanicu. Kamene konzole, uz već opisano pilo,

⁴⁴ B. Glavić, o. c.

bile su još jedan ostatak iz konca 15. stoljeća. Zidni vijenac izveden preko njih mogao je nastati poslije potresa 1667. g., i to u vremenu kad je prostorija pregradnim zidom bila podijeljena u dva dijela, što dokazuje raznolikost profilacije zidnog vijenca jednog i drugog prostora.

Prolazni prostor, označen brojem 65, spajao je dvoranu 66 s galerijom velikim unutrašnjim vratima. Otucanjem žbuke s ravnog stropa i uklanjanjem pregradice što je taj prolaz sjekla u pravcu sjever-jug, otkrio se stari svod pridržavan na zapadnoj strani fino oblikovanom i ukrašenom konzolicom. Sa sjeverne strane svod je presječen sadašnjim vanjskim zidom galerije, što jasno govori kako je taj zid kasniji i da je nastao istodobno s gornjom galerijom. Znamo da je galerija prvog kata bila porušena u potresu 1667. g. i obnovljena koncem 17. stoljeća, pa nije teško zaključiti da je otkriveni svod u prolazu 65 bio u sastavu ambijenta nastalog prije tog vremena. Nadali smo se da ćemo skidanjem žbuke sa sadašnjeg zapadnog zida galerije naići na konzolicu na kojoj bi trebala da leži peta sjevernog dijela otkrivenog i presječenog križnog svoda. Međutim, zapadni zid je većim dijelom poslije potresa bio obnovljen, a na onom dijelu koji, po svemu sudeći, nije bio porušen, izveden je prizid — da bi ga se učvrstilo — što je onemogućilo da se dođe do potrebnih podataka. Isti prizid pokrio je i tragove druge strane onih vrata otkrivenih u dvorani 62, koja su prije potresa 1667. g. vodila u galeriju, sada ostaju u prolazu 65. Sve te ukazuje kako je gornja galerija izvorno bila šira za širinu prolaza 65.

Nedaleko od zazidanih vrata koja je prizid pokrio naišlo se na pravokutni otvor obrubljen glatkim kamenim okvirom. Taj otvor u obliku vratašaca morao je imati vezu s dimnjakom kamina dvorane 62 dok je je taj bio u funkciji. Činjenica što su vratašca izvedena na prizidu ukazuje i na vrijeme njihovog nastanka, što je moglo biti samo ono koje je slijedilo nakon potresa 1667. g.

Na istočnom dijelu južnog krila nalaze se prostorije označene br. 72 i 73, odvojene pregradnim zidom koji smo spomenuli u tekstu kod određivanja vremena nastanka nekih pregrada, a uvrstivši ga u one nastale nakon potresa 1667. g. Skidanjem pregrade, zidnog vijenca i žbuke sa stropa i zidnih površina naišlo se na nekoliko detalja iz vremena kad je ta prostorija imala drugačiji izgled i oblik. Ispod ožbukano stropa i zidnog vijenca otkriven je niz pravilno postavljenih kamenih konzola otklesana lica kako bi se preko njih u jednom kasnijem vremenu mogao izvesti zidni vijenac. Obodne grede na konzolama pridržavale su drvenu tavanicu svijetloplavo obojenu. Na gredama tavanice izveden je u tamnoplavoj boji motiv grančica s listićima. Sve se to dojmilo vrlo skromno, preskromno za spavaću sobu kneza i za epohu baroka u kojoj su, po mišljenju Vladimira Markovića, te slikarije i nastale. Teško bismo mogli takvu jednostavnost povezati s ostalim detaljima koji su koncem 17. stoljeća ukrašavali ambijent kneževe spavaonice, počevši od pozlaćene kože na zidovima do namještaja, dio kojeg imamo registriran u dokumentima. Sudeći po kvaliteti slikarije na gredama tavanice stiče se dojam da su mogle biti izvedene vještom rukom soboslikara. Međutim,

u obnovi Dvora nakon potresa 1667. g. nalazimo zabilježeno da je u veljači 1691. g. strop kneževe spavaće sobe oslikao slikar Lupi.⁴⁵

Nema sumnje da je spavaća soba kneza nekada bila bez pregradnog zida i zauzimala oba ta prostora. Prozor na istočnom zidu i zazidana vrata nasuprot njemu izvedeni su u trenutku kada je podignuta pregrada da bi novodobijena soba mogla primati prirodnu svjetlost i imala ulaz u dvoranu zapadnog krila. O vremenu kada su vršene preinake u spavaćoj sobi bit će riječi u nastavku s objašnjenjem koje ćemo dati u vezi s promjenama nastalim u tom dijelu Dvora ili u prostorijama kneževa stana, koje su bile međusobno povezane i predstavljale određenu cjelinu, pa su se i zahvati u njima obično izvodili istodobno.

Neke nalaze u sobi uz spavaću (72) otkrilo se nešto ranije. Radovima na Dvoru 1972. g. bilo je predviđeno da se kupaonica kraljice Marije Karadorđević, koja je u tom prostoru bila uređena između dva svjetska rata, poruši, a prostor uredi kao radna soba kustosa muzeja. Tom prilikom otkriven je na južnom dijelu istočnog zida mali kamin.

Istom prilikom na zapadnom zidu naišlo se na otvor dimnjaka polukružnog oblika. U nastavku sanacionih radova, nakon potresa 1979. g. iza kako je skinut pregradni zid između prostorija 72 i 73, otkrilo se da je veći dio istočnog zida te prostorije izveden sistemom kanala obloženih opekom i povezanih sa spomenutim kaminom. Nema sumnje da je taj sistem služio za zagrijavanje prostorija. Na južnom zidu u niši prozora ispod sloja žbuke otkriven je kao spolij veliki fragment zidnog vijenca. Fragment je, sudeći po izvedbi i prikazanom motivu, dio vanjskog ukrasnog zidnog vijenca što je kružio fasadom iznad međukata, a najvjerojatnije je pripadao vijencu južne fasade oštećene 1610. g. udarom groma. Fragment je položen tako da mu je lice okrenuto prema unutrašnjosti sobe. U niši istog prozora našlo se, također kao spolij, ubačen fragment s motivom predromaničkog pletera, jedinog takve vrste dosad nađenog u Dvoru.

Na južnom dijelu zapadnog zida, uz sadašnja vrata, ukazao se zazidani otvor nekadašnjih vrata s polukružnim lukom — ista kao i ostala do sada otkrivena — a za koja mislimo da datiraju iz vremena prije potresa 1667. g. Isti tip vrata otkrili smo i na sjevernom zidu, desno od sadašnjeg ulaza, dok se ispod parketa i šteta naišlo na već dobro poznatu opeku crvene boje.

Prostorija, označena u tlocrtu IIc br. 69 i 70, mijenjala je u više navrata svoj prostorni oblik. Pogledamo li tlocrt prota Vuličevića iz 1843. g. vidjet ćemo da je to bio jedan prostor, jer pregradni zid koji je s južne strane zatvarao stubište i dijelio tu prostoriju u dva dijela nije postojao. Isti je raspored, prema opisu T. Tudisija, bio i koncem 18. stoljeća. Ovdje treba dodati da se do najnovijih sanacionih radova držalo da je veći dio adaptacija na tom dijelu Dvora izveo Tudisi 1795. g. Međutim, nekim otkrićima te drugačijim lociranjem »triju soba od Pun-

⁴⁵ Ibid.

te« o kojima se u elaboratu govori,⁴⁶ proizlazi da je Tudisi takvo stanje zatekao. Budući da to isto stanje nalazimo pedesetak godina kasnije — u već spomenutom tlocrtu iz 1843. g. — moramo zaključiti kako radovi na tom dijelu Dvora koje Tudisi predlaže 1795. g. nisu bili izvedeni. U tom slučaju je spavaća soba kneza, o kojoj smo već govorili, bila koncem 18. stoljeća pregradnim zidom podijeljena, tako da bi se Tudisijev tekst — »U onoj sobi ima ulaz u salu i koja ostaje iza sobe u kojoj sada spava Njegova Ekselencija...« — odnosio na prostoriju 72.

Da pregrade u spavaćoj sobi kneza nije bilo koncem 17. stoljeća dokazuje već citirani arhivski dokument iz 1692. g. u kojemu se, uz zidnu dekoraciju, navodi dio inventara kneževе spavaonice gdje doslovno stoji: »dodici sedie di Bulgaro con suoi pomoli vecchie...« U pregrađenom prostoru, uz odgovarajući namještaj spavaonice, za dvanaest stolica ne bi moglo biti mjesta, to više što se, prema njihovom opisu, radi o naslonjačima presvučenim crvenom kožom. Pregrada je, prema tome, mogla nastati samo između 1692. i 1795. g.

Takvim tumačenjem Tudisijeva teksta proizlazi da je, po njegovoj ocjeni, stubište koje vodi u kuhinju trebalo premjestiti upravo u tu sobu. Stubište o kojemu je riječ jest ono koje nalazimo koncem 18., pa tijekom 19. i 20. stoljeća uvijek na istom mjestu, što bi bila još jedna potvrda više da Tudisi nije realizirao svoje planove u tim prostorima.

Međutim, vidjet ćemo kasnije kako je ipak veći dio tih promjena nastao u 18. stoljeću, i to negdje u vremenu između završetka radova na obnovi Dvora oštećenog potresom 1667. g. i 1795. g. kad nam Tudisi daje svoj opis.

Rušenjem stubišta koje vodi u kuhinju i uklanjanjem visokog sloja štuta pokazao se ispod razine poda, na otprilike sredini sjevernog zida na koji se stubište prislanjalo, gornji dio pravokutnog prozora obrubljenog glatkim kamenim okvirom. Kako drugačije objasniti prisustvo tog prozora na tom mjestu ako ne činjenicom da je on mogao biti u funkciji jedino u vremenu kad nije bilo gornje galerije. To znači da je mogao pripadati zidu građevine koja je starija od Onofrijeva dvora i da je taj zid bio sjeverni perimetralni zid tog zdanja.

Iz prostorije 70 ulazi se u prostorije označene br. 74 i 75, a koje su nekada bile u sklopu Kule od zvona ili Kneževе kule, izgradnju koje Restić i Ranjina stavljaju u 13. stoljeće. Njen prvi kat u sklopu Onofrijeva dvora imao je drugu namjenu, a prostorno nije bio podijeljen pregradnim zidom kako ga nalazimo od 1795. g. do početka radova na obnovi 1980. g.

Skidanjem parketa, našli smo najbolje dotad sačuvani pod izveden u tehničkim mramorinu, koji je pokrивao obje prostorije, 74 i 75. Motiv izveden u mramorinu najbolji je dokaz da je to nekad bila jedna prostorija. Oko zidova kruži široki pojas tamne podloge ispresijecane svijetlom nervaturom, dok ostali dio odskače svojom svijetlom podlogom išaranom tamnim nitima. U središtu je kružnica širokog oboda unutar

⁴⁶ Po mišljenju stručnjaka Zavoda za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik »tri sobe od Ponte« bile bi prostorije označene u tlocrtu IIC br. 75, 74 i 70 + 69, koje smo mi do sada identificirali s tri sobe istočnog krila što gledaju na Pontu (luku).

koje je izvedena velika osmokraka zvijezda u istim tamnim tonovima kao i rubni pojas. Već smo prije utvrdili kako se je mramorin u nekim ambijentima Dvora izvodio koncem 17. stoljeća. Baziramo li naša razmišljanja na toj činjenici, utvrdit ćemo kako su koncem 17. stoljeća sobe 74 i 75, bile jedinstvena prostorija, budući da u to vrijeme nije moglo biti pregradnog zida, koji je, kako se vidi na fotografiji, izgrađen točno preko sadašnje dekoracije oblika zvijezde, izvedene u mramorinu. Drugim riječima, pregrada je mogla biti podignuta samo tijekom 18. stoljeća, i to nakon završenih radova na obnovi od potresa.

Na temelju iste dekoracije mramorina, ustanovili smo kako je već postojao sjeverni zid ovih prostorija, čime se ujedno potvrđuje postojanje hodnika i vrata koja vode na terasu istočnog krila. Kako se taj zid samo prislanjao uz perimetralni na istoku i nosivi na zapadu, nije isključeno da je izveden istodobno kad i mramorin u obnovi poslije potresa 1667. g.

Skidanjem parketa i mramorina te uklanjanjem šteta, naišlo se na ostatke zapadnog zida nekadašnje Kule od zvona, za koji ne znamo kad je bio srušen, ali se on, kako ćemo vidjeti u nastavku, poslije potresa 1667. g. više ne pojavljuje. Dovoljno je baciti pogled na priloženi tlocrt prvog kata iz 1984. g. na kojemu je prikazano stanje nakon izvedenih sanacijskih radova (br. 74) da bismo dobili točnu sliku izgleda prostorije u Kuli prije rušenja njenog zapadnog zida. Kuli od zvona je, naime, u novoj obnovi vraćen njen izvorni oblik. Na istom tlocrtu vidjet ćemo kako je zapadni zid Kule išao nešto istočnije od onog pregradnog zida uklonjenog iz 17. stoljeća, i kako se u produžetku na južnoj strani spaja s istočnim zidom prostorije 72, što znači s perimetralnim zidom dijela istočnog krila Dvora.

Skidanjem novog stropa, na otprilike metar iznad njega ukazala se stara drvena tavanica koja je pokazivala jedinstvenu prostoriju nekadašnje Kule od zvona, obnovljene, kako smo vidjeli, u ovoj sanaciji. Drvene grede tavanice išle su u pravcu sjever-jug i ležale na običnim kamenim konzolama. Sjeverni dio tavanice, koji je kasnije bio izdvojen iz cjeline kad je podignut pregradni zid da bi se dobio hodnik što vodi na terasu Dvora, bio je zajedno s kamenim konzolama crn od dima što ga je ispuštao stari dimnjak nekadašnje Kule koji se zajedno s dijelom tavanice nakon pregrađivanja našao u hodniku.

Svi ti na izgled beznačajni detalji, skupa sa značajnijim otkrićima, omogućili su da se na tom prostoru prvog kata dobije dosta jasna slika o promjenama namjene i izgledu tih prostora. Tako se kasnije, najvjerojatnije nakon potresa 1667. g., od njenog sjevernog dijela izveo hodnik koji vodi na terasu istočnog krila; da se istodobno uklonio zapadni nosivi zid Kule i na nešto manje od jednog metra zapadnije podigao pregradni zid, čime se je dobila veća prostorija, nešto kasnije oko sredine 18. stoljeća pregrađena i podijeljena u dva skoro jednaka dijela.

U tom se prostoru, na dijelu istočnog zida, između vrata koja vode na terasu i vrata koja su nekad bila u funkciji, a kasnije pretvorena u prozor, našlo veći broj kamenih fragmenata (oko 40 komada) ubačenih

kao spolija u zidnu masu.⁴⁷ Veći dio fragmenata predstavlja dijelove zidnih vijenaca, glatke komade trupa stupića, dijelove kapitela ukrašenih akantusovim lišćem, ostatke baza i razne komade profiliranih okvira vrata i prozora. Kako svi ti fragmenti nose stilska obilježja gotičko-renesansne epohe, vjerujemo da potječu iz 15. i 16. stoljeća. Među njima, najveći broj istovrsnih komada, dijelovi su oštećene gotičke ograde. Ukrasni motiv koji se provlači između stupića i perforiranog gotičkog trolista i onaj oko izduženog romboidnog pojasa koji se u nizu proteže u gornjem dijelu ograde naći ćemo često ponavljano na ogradama tog vremena. Neke od njih još danas ukrašavaju stubišta starih palača ili javnih prilaza.

Nije teško pretpostaviti da su otkriveni fragmenti ukrašavali ambijente Kneževa dvora prije nego ih je jedna od već znanih katastrofa pretvorila u gomilu kamenja. Našlo ih se na mjestu gdje su u zidu prolazile cijevi za odvod vode, ostaci keramičkih cijevi iz starijeg vremena i željezne cijevi postavljene mnogo kasnije. Stara keramička cijev išla je ispod poda u pravcu sjevera gdje joj se gubio trag.

Neki od njih, kao što su komadi glatkog trupa stupića, dijelovi baza ili manjih kapitela svojim stilskim obilježjem, oblikom i mjerama navode na pomisao da su pripadali gotičkim biforama ili triforama Kneževa dvora 15. stoljeća koje je imao na glavnoj fasadi, na fasadi oružane (današnje južno krilo) te onoj kneževa stana na istočnom krilu Dvora okrenutom prema luci. Prozori koje smo upravo naveli bili su uništeni u različitim epohama: bife glavne fasade stradale su u eksploziji baruta 1463. g., prozori istočnog krila ili glavne fasade rezidencije, s kneževom lođom, stradali su u potresu 1667. g. i nisu nikada više bili obnovljeni niti smo do danas uspjeli otkriti njihov izgled. To se isto moralo dogoditi s gotičkim prozorima prvog kata južnog krila.

Ukrasi s glavne fasade dvorane Velikog vijeća, uništeni su u požaru 1816. g., uklonjeni su u drugoj polovini 19. stoljeća prilikom izgradnje nove općinske zgrade i kazališta.

Kojem su, od četiri navedena pročelja, mogli pripadati fragmenti opisanog oblika, mogla bi se lakše odrediti kad bi se ustanovilo u kojem su se od tri vremenska razdoblja izvodili popravci na zidu Kule od zvona, gdje su pronađeni.⁴⁸

⁴⁷ O tom otkriću piše Dubrovački vjesnik br. 1666 od 24. rujna 1982. g. pod naslovom »Koš o otkrićima u Dvoru«. Sve podatke pisac članka dobio je od autora ovog rada.

⁴⁸ Popravci na Kuli zvona ili Kneževoj kuli, koji su se izvodili poslije 1435. g. ili nakon eksplozije baruta i početka izgradnje novog Dvora, donosi Lukša Beritić u citiranom djelu ovim redom:

18. IV 1442. g. Vijeće Umoljenih »... uređuje se stara Kula zvonara da bi se u nju smjestila općinska salitra«.

9. IV. 1519. g. »Ovlašćuje se Rektor i Malo vijeće da mogu učiniti sve potrebne izdatke za zidanje, popločavanje i udešavanje svega potrebnog na kuli Dvora..., te kule su se imale udesiti za magazin soli«.

31. V. 1524. g. »... da pokriju kulu u Dvoru u kojoj se držalo drvo te da se na toj kuli uredi sve potrebno.«

Dva prva dokumenta, koja govore o popravljanju i uređenju kule vremenski se poklapaju s izgradnjom Onofrijeva dvora pa otkriveni fragmenti ne bi mogli pripadati tom vremenu.

Slično je s dijelovima kamene ograde koja stilskim obilježjem, kako smo već rekli, pripada gotici, što znači da je mogla nastati u 15. stoljeću kad počinje izgradnja Onofrijeva dvora.

Jedina oграда u Dvoru koja se spominje u arhivskim dokumentima u vremenu prije potresa 1667. g. jest ona koju Petar Andrijić obnavlja 1520. g. prema ugovoru sklopljenom 22. prosinca te iste godine, a kojim se ugovorom obavezuje izraditi »podiolum pro scalis« kojom se ide u dvoranu Velikog vijeća s lijeve strane idući od istoka.⁴⁹ Mjere ograde prema ugovoru iznosile su 12 lakata. Iz ugovora također proizlazi da je majstor Andrijić dobio model po kojemu će ogradu izvesti, s tim da može po vlastitom nahodenju istu uljepšati, u kojem slučaju bi bio bolje nagrađen.

Položaj ograde označen u dokumentu kao i mjere koje se navode odgovaraju ogradi koja se danas tamo nalazi, a koja je podignuta u baroknom slogu na mjestu Andrijićeve uništene u potresu 1667. g. Komadi ograde izvađeni iz zida Kule mogli bi prema tome biti ostaci ograde Onofrijeve epohe uništene u potresu 1520. g., a možda su mogli to biti ostaci one Andrijićeve uništene 1667. g., ako je naš majstor 1520. g. obnovio tu ogradu po uzoru na staru gotičku, ne udaljujući se od modela koji je dobio. I u tom slučaju problem identifikacije vezan je uz poznavanje vremena u kojem su fragmenti ograde dospjeli u zid Kule.

Prostorija br. 77, prema podacima s kojima se danas raspolaže, bila je u sastavu kućice čuvara tamnica, a iznad prizemlja imala je još jedan kat. I upravo na njenom sjevernom zidu otkriveni su tragovi stubišta, što je iz prizemlja vodilo na kat.

Prvi kat sjevernog dijela istočnog krila, koji danas predstavlja fragmentarne i blijede ostatke nekadašnje kneževe palače, koju povjesničar Serafino Razzi kao očevidac ovako opisuje: »Dvor preuzvišenog kneza vrlo je lijep i veličanstven s jednim prekrasnim trijemom pred ulazom i na trgu i sa trijemovima i lijepim pogledima iznad luke prema moru...«⁵⁰ Nema, dakle, sumnje da je istočno krilo Dvora imalo nekad sasvim drugačiji izgled. Govoreći o trijemu koji je ukrašavao to krilo Razzi upotrebljava množinu, iz čega bi se moglo zaključiti da se radi samo o jednom trijemu okrenutom prema luci. Postoji još jedan dokument koji, ne samo što potvrđuje postojanje trijema ili »loggie« na pročelju kneževa stana, nego je i dosta precizno smještena.

Vijeće Umoljenih 18. 9. 1618. g. naređuje nadstojnicima arsenala da pregledaju sva mjesta s kojih se može doći na krov arsenala i da izvijeste što bi sve trebalo poduzeti da bi se spriječila opasnost koja može zaprijetiti gradu s te strane. Dana 24. rujna iste godine, nadstojnici

Treći dokument govori o uređenju kule, koje nije uvjetovano nekom od već poznatih katastrofa što su izazvale oštećenja i rušenja, pa se uzidani fragmenti ne bi mogli vezati uz tu godinu.

Iz četvrtog dokumenta nije moguće utvrditi o kojoj je kuli riječ.

⁴⁹ B. Glavić, o. c.

⁵⁰ Serafino Razzi (1531—1611), talijanski povjesničar. Rođen u Firenci, dominikanac. Kao prior dominikanskih samostana boravi u Dubrovniku od 1587. do 1589. godine. Napisao »La storia de Raugia«, Ragusa 1903. g. (str. 181).

podnose o tome izvještaj Vijeću Umoljenih u kojem između ostalog stoji: »...na uglu loggie Rektora da se sagradi okrugla stražarnica s pogledom prema ribarnici«. ⁵¹

Stražarnica, o kojoj se ovdje govori, postoji još i danas, ali je umjesto kneževе lođe sada ugao kazališne kuće sagrađene u drugoj polovini 19. stoljeća.

Uz to postoje neke neodređene pretpostavke o nekim arhitektonskim detaljima Dvora koji ne samo što danas više ne postoji, nego nismo u stanju utvrditi ni gdje su se nalazili, budući da nismo pronašli nikakva traga koji bi na to upućivao. Kako ih se opravdano nije moglo pripisati ni zapadnom ni južnom krilu, to su najvjerojatnije prije potresa 1667. g. ukrašavali pročelje istočnog trakta.

Kao primjer, navest ćemo ugovor sklopljen 1520. g. s Petrom Andrijićem, u kojem se klesar iz Korčule obvezuje izraditi »šest osmerostranih stupova za gornje svodove Dvora, a okrugli stup za donje svodovlje. Stupovima će napraviti baze i lisnate kapitеле...«. ⁵² Ti su stupovi po mišljenju Cvita Friskovića bili izvedeni za gornju galeriju atrija, a uništeni u potresu 1667. g. i zamijenjeni oblim. Iz toga proizlazi da su Onofrijevi stupovi gornje galerije bili osmerostrani te takvi ostali sve do potresa 1667. g.

Božo Glavić, međutim, drži da su svod gornje galerije u atriju Dvora uvijek pridržavali dvostruki okrugli stupovi s kapitelima ukrašenim stiliziranim akontusovim lišćem. To svoje mišljenje zasniva u prvom redu na ugovoru sklopljenom 28. 6. 1440. g. s klesarima braćom Radojem i Radinom te Radonjom Grubačevićem i Simom Utišenićem za izradu stupova za galeriju prvog kata prema dvorištu, a ti stupovi su bili »lavorati tondo« i povezani »a duy a duy«. ⁵³

Drugi dokaz da su stupovi gornje galerije bili uvijek okrugli zasniva se na nekim detaljima obnove gornje galerije porušene u potresu 1667. g. Dubrovačka Vlada, kao i uvijek u takvim prilikama, zahtijevala je da se oštećeni dijelovi obnove kopirajući stare oblike. Najvažniji razlog takvom pristupu nije bio samo već dobro poznati konzervativizam starih Dubrovčana, nego i njihova još poznatija štedljivost. Prati-mo li kroz stoljeća njihove odluke vezane uz razne obnove Dvora, i ne samo Dvora, vidjet ćemo da su se uvijek koristili stari neoštećeni dijelovi arhitekture ili skulpture i ugrađivali u one obnovljene ili su se po njima izrađivali novi na mjestu uništenih.

Tako se za gornju galeriju atrija naručuje samo 16 novih stupova s kapitelima ⁵⁴ jer se za preostalih 8 moglo upotrebiti stare, što ne bi bilo moguće da su prije toga stupovi galerije bili osmerostrani.

Ima, dakle, dosta razloga zbog kojih bismo se mogli složiti s pretpostavkom Glavića po kojoj su osmerokutni stupovi koje je Petar Andrijić izradio 1520. g. bili ugrađeni u gornje svodove istočnog krila Dvora.

⁵¹ L. Beritić, o. c., str. 173.

⁵² C. Frisković, o. c., str. 153.

⁵³ B. Glavić, o. c.

⁵⁴ Ibid.

Ista je situacija s ugovorom sklopljenim s listim majstorom Andrijićem 1520. g. za izradu sedam prozora kojih su mjere označene u ugovoru iznosile dva i po lakta širine i tri i jednu trećinu lakta visine,⁵⁵ što u metrima iznosi otprilike $1,30 \times 1,75$ cm. Prozora takvih mjera nemamo danas na Dvoru. Ako danas pogledamo Dvor neće nam biti teško utvrditi da je sedam Andrijićevih prozora moglo biti izvedeno samo za istočno krilo. Glavnu, naime, fasadu Dvora od 15. stoljeća do danas krasi osam gotičkim bifora. Južna fasada, koju su nekad najvjerojatnije umjesto današnjih baroknih prozora uljepšavale gotičke monofore i bifore 15. stoljeća, ne bi ni mogla primiti sedam prozora navedenih mjera.

Promatrajući model grada što ga na Božidarevićevu triptihu pridržava sv. Vlaho, zaista se stiče dojam da je na katu istočne fasade, što gleda na luku, bilo sedam visokih monofora.

Za sve te pretpostavke nadali smo se naći tragove materijalnih dokaza prilikom istražnih i građevinskih radova vršenih na katu istočnog krila.

Nažalost, sve što smo ustanovili svodi se na to da su prostorije br. 78 i 79, izvorno bile jedinstvena dvorana, naknadno podijeljena pregradnim zidom. Pregrada, koju smo već ranije spominjali, spada u one pregrade kneževa stana izvedene tijekom 18. stoljeća. Istom prilikom izvedeni su za svaku prostoriju odvojeno zrcalni svodovi i izvučeni zidni vijenci na novopodignutom pregradnom zidu. Uklanjanjem pregrade i odvojenih svodnih maski dobili smo izvorni svod čiji je središnji dio bio istaknut stepenastim profilom sačuvanim u prostoriji 78.

Nema sumnje, da je taj svod izveden nakon potresa 1667. g. kad je nastao sadašnji oblik prvog kata tog krila. Pregradni zid i odvojeni svodovi mogli su biti izvedeni nakon tog vremena, ali uvijek tijekom 18. stoljeća, budući da pregradu na Vuličevićevu tlocrtu iz 1843. g. imamo obilježenu.

Na istočnom zidu prostorija 78 i 79 nađena su dva zazidana otvora, ostaci nekadašnjih prozora. Jedan leži točno između sadašnjih prozora prostorije 78, dok je lijeva strana drugog presječena desnim prozorskim otvorom prostorije 79. Zazidani su otvori mogli biti u funkciji samo prije nego je podignut pregradni zid, jer on siječe rub zazidanog otvora lijevog prozora. To znači da su sadašnji prozori mogli nastati tijekom 18. stoljeća, istodobno kad i pregradni zid.

Na sjevernom zidu galerije prvog kata skinulo se na nekoliko mjesta slojeve žbuke u potrazi za tragovima otvora koji bi nam mogli potvrditi kako je Dvor i na sjeveroistočnom dijelu prvog kata, iznad arsenala, mogao imati neke prostorije, to više što se je, kako znamo, na njegovom sjeverozapadnom dijelu pružala dvorana Velikog vijeća. I zaista, na istočnom dijelu sjevernog zida galerije našlo se zazidan veliki otvor koji je završavao polukružnim lukom. Jasno je da se radi o vratima koja su vodila u sjeverne prostorije.

Možda bismo potvrdu za to mogli naći i u nekim arhivskim dokumentima. Senat odlučuje 11. 3. 1490. g. »da se produži nova dvorana

⁵⁵ Ibid.

jednim lukom iznad arsenala one širine koju sada ima rečena dvorana«.56 Dana 10. 5. 1493. g. sklapa se ugovor s Marinom Radetićem, drvodjelcem koji se obvezuje da će učiniti » u novoj dvorani Dvora koja se radi za Vijeća dvojna vrata i pet prozora, to jest tri u samoj dvorani i dva u sobi u uglu rečene dvorane«, dalje, »da budu izvedena u ukrasima i po obliku kakva su vrata stana gospodina kneza u Dvoru«.57

Po Glaviću nova dvorana Vijeća nije ništa drugo već produžetak dvorane istočnog krila u pravcu sjevera, iznad arsenala. Takvom interpretacijom, otkrivena vrata na galeriji ne bi mogla voditi direktno u ovu dvoranu, jer u dokumentu jasno stoji da je »one širine koju sada ima rečena dvorana«. Isti se dokument može tumačiti i tako da novu dvoranu zamislamo kao produžetak dvorane Velikog vijeća u pravcu istoka, jednim lukom iznad arsenala, one širine koju sada ima rečena dvorana. U tom slučaju naša bi vrata mogla voditi u taj novi produžetak.

Na zapadnom dijelu istog zida galerije, ispod sloja žbuke, otkriven je prozor, opskrbljen s unutrašnje strane drvenim kapcima, a s vanjske željeznom rešetkom. Na drvenom kapku rukopisom je bilo ispisano da je izveden 1904. g.

To malo detalja na istočnoj strani zgrade nisu ničim potvrdili postojanje onih prekrasnih trijemova s divnim vidicima prema moru o kojima piše Razzi prije potresa 1667. g. Sve to zapravo govori kako je taj dio Dvora jako stradao u tom katastrofalnom potresu, da se nikada više nije obnavljao u svom izvornom obliku i stilu i da su arhitektonski fragmenti dijelova, koji su nekada morali ukrašavati njegovo pročelje, bili korišteni kao građevni materijal u istim zidovima oštećenog Dvora ili zatrpani u nasutom prostoru između gradskih zidina, kaznene kule i istočne fasade Dvora.⁵⁸ Na žalost, to isto bismo mogli reći za sve prostore prvoga kata, kojemu je samo glavna fasada živo svjedočanstvo one ljepote i veličanstvenosti o kojoj nam govori Razzi.

Ali nije samo to. Potres 1667. g. donio je sobom svu apokaliptičnost jednog trenutka, presjekao je vrijeme i prostor, ljudski dah, njegovu povijest i njegovo stvaralaštvo. Podijelio je to vrijeme i taj prostor i stvorio dva razdoblja, povukao je granicu između jednog i drugog — granicu, koja označava konac jednog i početak drugog vremena na svim područjima ljudskog djelovanja u Dubrovniku.

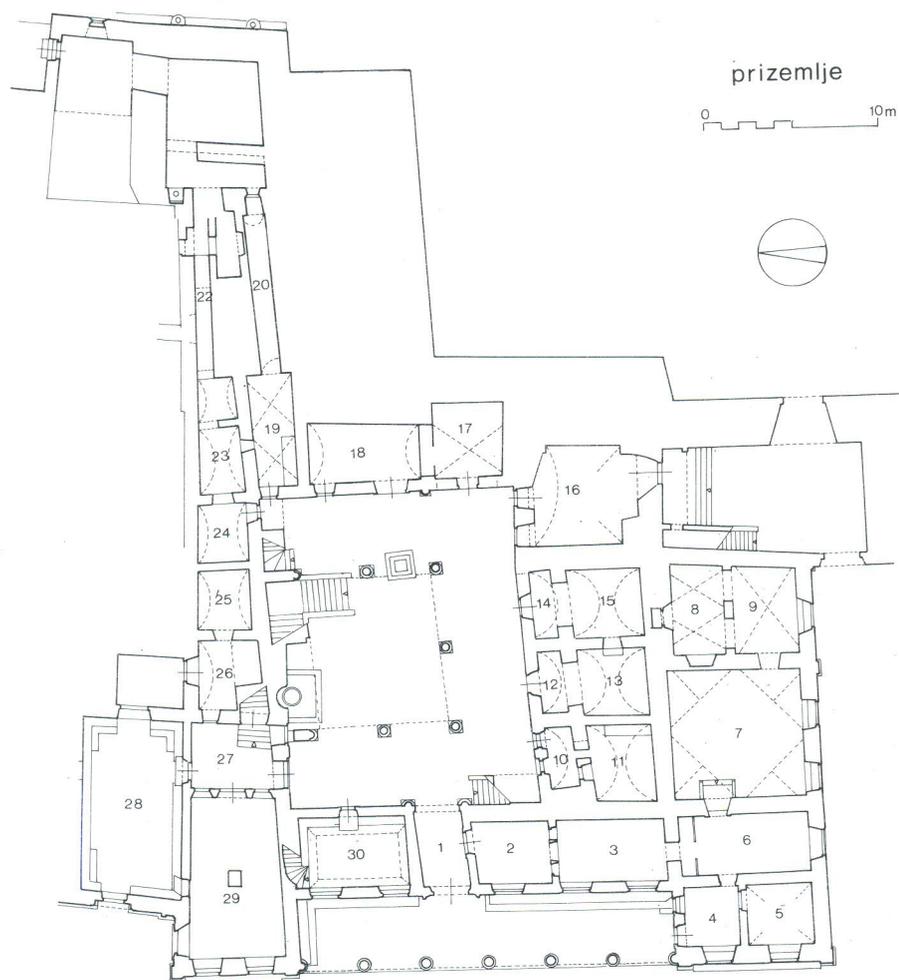
Tako smo, uglavnom, promatrali i analizirali nalaze otkrivene u zgradi Dvora pa, iako oni nisu bili epohalni, ipak su nam pružili dosta fragmentarnih, a često i zagonetnih isječaka onog vremena »prije« za kojim smo tako čeznutljivo tragali.

⁵⁶ Ibid.

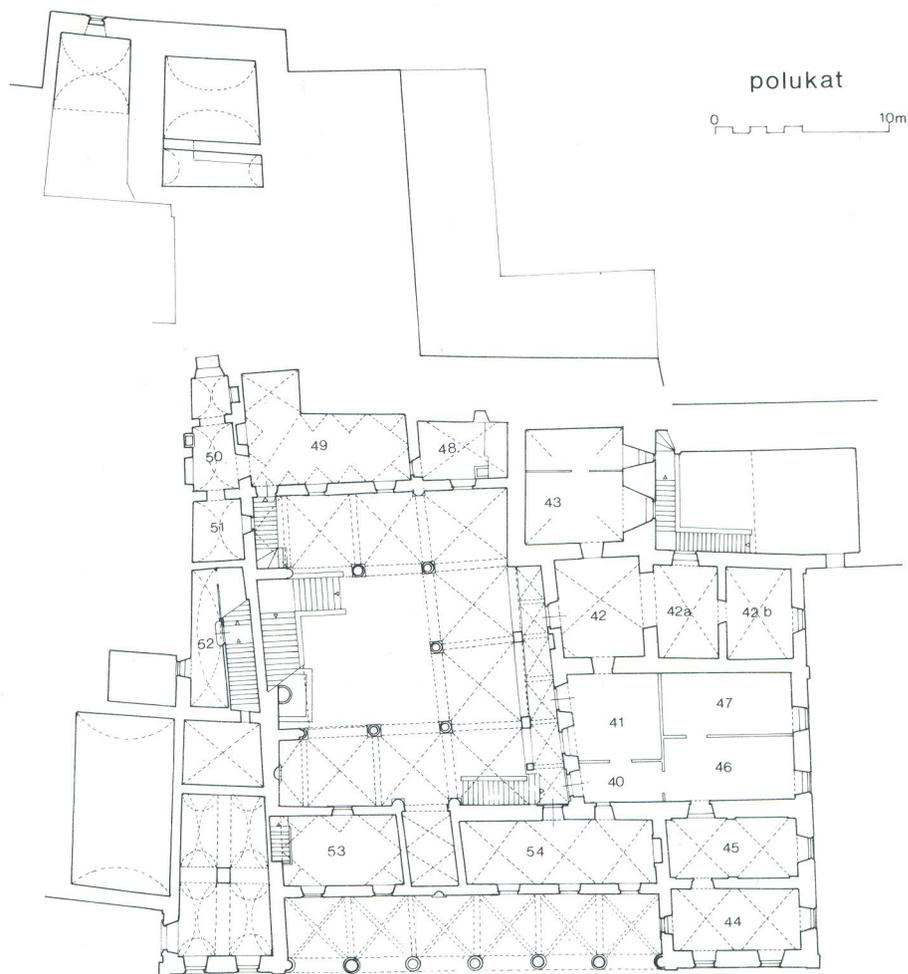
⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Donji slojevi tog prostora iskopani su poslije 6. rujna 1982. g. kad su nadzor nad radovima preuzeli stručnjaci Zavoda za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik.

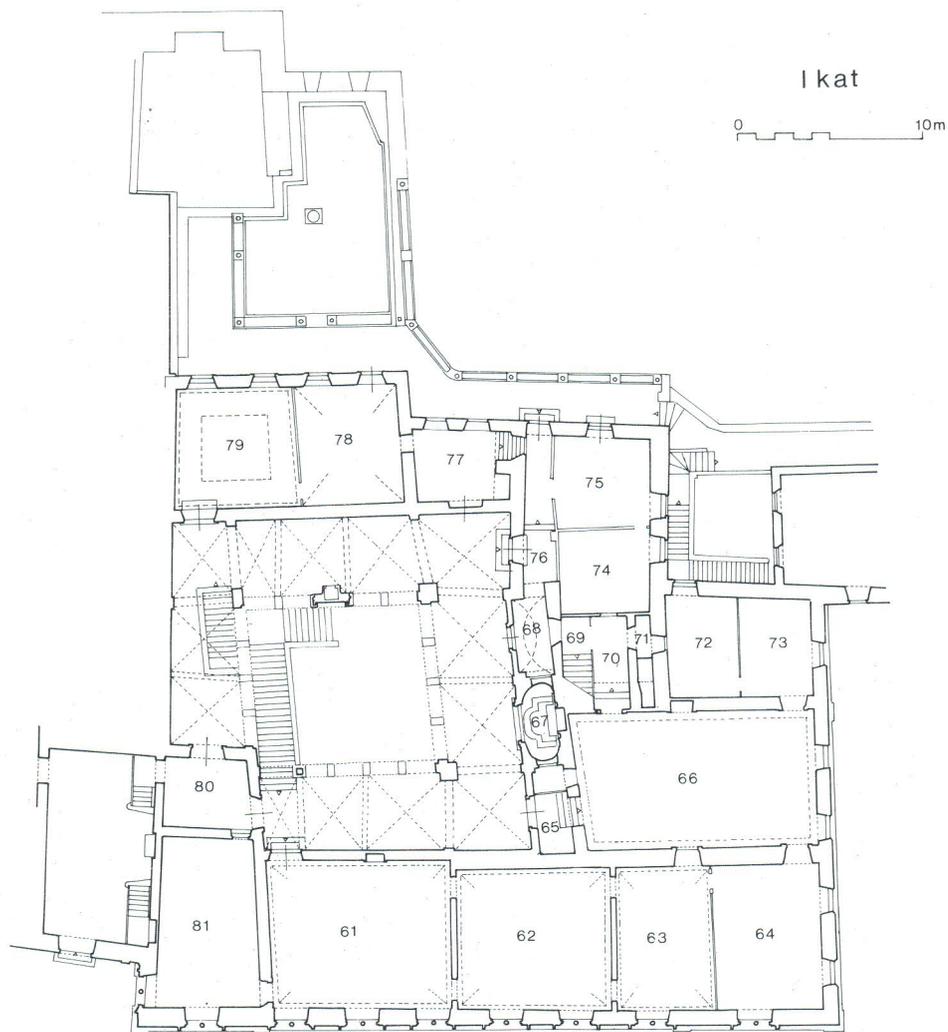
Arhitektonske snimke izradio je dipl. ing. arh. Ivan Tenšek.

Tlocrt prizemlja Kneževa dvora u Dubrovniku

Tlocrt polukata Kneževa dvora u Dubrovniku

Tlocrt prvog kata Kneževa dvora u Dubrovniku

RAPPORT SUR LES DÉCOUVERTES FAITES LORS DE LA RESTAURATION DU PALAIS DU RECTEUR À DUBROVNIK

Edda Portolan

La tremblement de terre qui a frappé Dubrovnik le 15 avril 1979 a fortement endommagé le Palais du Recteur. Au cours des travaux de recherche et de construction qui ont été exécutés entre 1981 et 1984, lors des importantes réparations, plusieurs découvertes de grand intérêt ont été faites, pour le développement culturel et historique non seulement du Palais mais aussi pour l'ensemble urbanistique où il avait été construit. Le présent travail concerne une grande partie de ces découvertes, faites dans le bâtiment même du Palais qui appartient à la période remontant à 1435, c'est-à-dire à l'époque de la construction du nouveau Palais du Recteur, d'après les projets de l'architecte napolitain Onofrio della Cava.

Au rez-de-chaussée, à droite de la porte d'entrée, dans les salles de l'aile occidentale, on a trouvé un plafond à caissons, en bois, aux lattes de bordure ornées d'une décoration florale et qui repose sur des consoles en bois, également ornées d'une décoration florale gothique stylisée. Sur le mur oriental de ces salles, plusieurs ouvertures murées ont été découvertes datant, sans doute, d'une époque antérieure à la construction d'Onofrio. Dans les mêmes salles, sur le mur occidental, le long de la petite porte latérale qui conduit vers le portique extérieur du Palais, se sont révélées les traces d'un escalier muré qui menait aux étages supérieurs; vraisemblablement il s'agissait de l'escalier secret mentionné dans des documents. Dans la plus grande salle du rez-de-chaussée de la partie nord de l'aile sud, un mur double a été découvert. La taille de la pierre nous conduit à penser qu'il fut construit avant l'érection du Palais d'Onofrio et aurait pu être le mur de façade du «castello».

Dans la salle qui englobe l'angle sud-est du rez-de chaussée, à l'angle de jonction des murs sud et est, on a découvert un pilier massif se terminant au niveau de l'actuel entresol, au-dessus de la voûte croisée, par un grand chapiteau gothique décoré de feuilles d'acanthé repliées sur lequel s'appuie un grand arc. Il s'agit là visiblement des restes de l'ancien portique. Sur le mur est de cette salle on a trouvé l'ouverture murée d'une grande porte se terminant par un arc roman en plein cintre (aujourd'hui au niveau de l'entresol), au dessus de la voûte. Il a été constaté, d'après les documents d'archives, qu'il s'agit de l'ancienne porte conduisant de Ponta vers la mer. Deux meurtrières, l'une à gauche et l'autre au-dessus de l'arc de cette ancienne porte du port qu'elle protégeait, ont été découvertes.

Sur les restes du mur divisant cette salle en deux, on a mis au jour des parties d'une porte gothique ainsi que de deux petites fenêtres de la même époque. Au milieu de ce mur, les restes de peintures murales à motifs votifs différents, sont apparus, cet espace ayant été réservé, jusqu'en 1464, aux marins. Dans la salle du rez-de-chaussée de l'ancienne tour de l'horloge, on a trouvé trois niches dans le mur oriental. Au rez-de-chaussée de l'aile orientale sont apparus les restes massifs des murs de la ville alors que dans la salle du rez-de-chaussée de la partie nord-est, les traces d'un grand arc qui appartenait vraisemblablement au Fondik, ont été découvertes.

Dans certaines salles de l'entresol de l'aile sud, on a trouvé un plafond à caissons avec poutres sans décorations. Dans ces mêmes salles on a découvert un plancher au-dessus des voûtes en dalles de pierre. Sur le mur ouest de l'ancienne tour de l'horloge, le long des portes d'entrée existantes, une porte plus ancienne, gothique, se fit voir. Sur la partie extérieure du même mur apparut l'arc pointu, large, en partie tronqué, de l'antique porte gothique qui conduisait de la petite galerie à la tour de l'horloge.

Les découvertes faites dans l'aile ouest du premier étage ont prouvé que le palais d'Onofrio ne possédait, au-dessus du portique de la façade principale ouest, qu'une seule salle flanquée de tours, que les portes conduisant d'une salle à l'autre avaient des chambranles profilés, que les planchers étaient recouverts de brique de Dubrovnik, que dans certaines salles au-dessus de la brique — après le tremblement de terre de 1667 — le plancher fut exécuté en »mramorina«, que les murs étaient tapissés de cuir doré et de soie.

Le grande salle, au premier étage de l'aile gauche qui, originairement, faisait partie de l'arsenal d'Onofrio, était divisée en deux par une paroi. Dans la partie sud du mur ouest on a découvert une vasque flanquée de colonnes cannelées avec chapiteaux ornés de décors végétaux. Au même étage, dans la salle qui servait de chambre à coucher du Recteur, a été trouvée, sous le crépi, une rangée de consoles servant à soutenir le plafond en bois; de petites branches étaient peintes sur les poutres. Sur le mur est le long de la cheminée, précédemment découverte, a été mis au jour un système de canaux recouverts de briques, destiné au chauffage.

Dans les petites salles situées dans la partie nord de l'aile sud, les éléments découverts ont permis de conclure qu'avant le tremblement de terre de 1667 le mur nord de l'aile gauche du premier étage était plus au sud d'un mètre que le mur actuel. Sur une partie de ce mur, sous l'escalier conduisant du premier étage à l'étage mansardé, a été découverte une fenêtre murée qui devait appartenir à un mur extérieur de l'édifice antérieur. Sur l'emplacement de l'ancienne tour de l'horloge on a découvert des consoles en pierre qui soutenaient le plafond à caissons, en bois, alors que le plancher en »mramorina« finement exécuté et décoré d'un ornement géométrique, témoigne des changements effectués dans cet espace au cours des XVIIIe et XIXe siècles.

Dans l'aile est du premier étage on a constaté que les pièces existant précédemment ne formaient qu'une seule salle. Sur le mur nord de la galerie supérieure de l'atrium on a découvert une porte murée conduisant vers la salle du Sénat.

En plus de tout cela, on a remarqué qu'un grand nombre de fragments en pierre avaient été utilisés comme »spolia«. Ces fragments sont le plus souvent des éléments de corniches murales, des parties lisses de colonnettes, des morceaux de chapiteaux décorés de feuilles d'acanthé, des restes de bases de colonnettes, des parties endommagées d'une ancienne cloison gothique etc... Tous ces fragments portent les caractéristiques de l'époque gothico-Renaissance et remontent aux XVe et XVIe siècles. Ils ont certainement appartenu à la décoration du Palais avant le tremblement de terre de 1667.